

уби».
мені
івник
ю.—
зипи-

I. КРЕЧЕТ

ЗАПИСКИ КОМЕНДОРА РУДЕНКА

Вчора від комісара канонерки «Блюхер» я одержав листа. Зміст його був такий:

т. Кречет.

Сповідіаємо тобі сумну звістку. 8 червня ц. р. в бою під Лунінцем загинув славною смертю твій товариш, комендор к-л. «Блюхер», Андрій Руденко. До останньої хвилини стійко він стояв на своєму посту, але ж невблаганна смерть вирвала з наших лав цього бійця... Серед речей Руденка ми знайшли пакунок, на якому стояла твоя адреса, отже й надсилаємо його тобі.

Комісар к-л «Блюхер» *Н. Рогіз.*

В пакунку був звичайний собі шкільний зошит, на синій обкладинці якого значилося:

Комендор к-л «Блюхер» А. Руденко 1933 рік.

Нижче без ніяких змін подано зміст зошита.

Тихий травнений вечір спускається на долину ріки Прип'яті. Останні промені сонця іржавою смугою лягають на дерев'яні покровілі білоруського містечка Петрикова, іскряться на позолоті церковних бань, тремтять на деревах парку.

Величезне червоне око дня ще якийсь час дивиться на блискуче плесо ріки та на широкі луки по той бік піскуватого острова, а далі, втомившись помалу зсувається вниз і зникає за чорною стіною соснового лісу, що від заходу тягнеться на північний схід.

Своєрідні згуки гускнуть у повітрі. Мукають корови, вертаючись з пасовиська, клеочуть лелеки по своїх гніздах. Біля води перегукуються вибалки, лаштуючи мережі до нічної роботи. Дзичить комахня, кумкають жаби...

З низин встають болотяні випари й прохолода.

Під островом зупинилося на ночівлю декілька плотів. На кожному з них уже палає багаття, навколо вогню сидять мовчазні поліщуки, варять собі вечерю.

На крайньому плоту присадкуватий отаман, щось промовляє до своєї ватаги...

Можливо, плотовщики обговорюють договір на соцзмагання, а можливо, вечорами вони ліквідують свою неписьменність...

Осторонь від усього, приткнувшись носами до берегової кручі, стоять сірі військові кораблі річної флотії. Вони прийшли сьогодні здалека, і на них панує урочиста тиша. Спокійно рухаються люди, розміренно-рівно тече своє життя, виконується свій розпорядок... Дивно бачити флоту на сірому тлі Полісся...

Команду звільняють на берег. Групи моряків у білих кашкетах та білих форменках повагом, не поспішаючи йдуть до містечка. Там на горі чекає на них молодь, прості невиблагливі розваги весняного вечора, а може й блискучі погляди дівочих очей...

Сутеніє... Вікна містечкових будинків засяли електрикою. На площі перед райвиконкомом гучномовець оповіщає про останні події міжнародного життя. Центральна вулиця повна народу. В гущу цивільного натовпу там і тут влітаються кремезні постаті червонофлотців.

Весело. Святково...

Наздоганяю свого товариша, торпедиста з «Червякова», беремо на буксир дівчат, і як усі, робимо декілька галсів по вулиці, до нас ще приєднуються молодь і ми всі юрбою прямуємо до парку.

В Білорусі, взагалі, багато мальовничих парків. Петриківський—теж прекрасна містина. Трохи нагадує київську Володимирову горку... Внизу так само спокійно несе свої хвилі ріка, лише немає вогні Подолу та не чути гуркоту міста.

Під старими крилатими липами на траві розсідаємося і починаємо розмову на найрізноманітніші теми. Оповідаємо про нашу учбу, про далекі, не бачені мешканцями глухого містечка краї...

Коли вже досхочу наговоримося—надходить пропозиція співати. Ініціативу в цій справі забирають дівчата.

Ляцела зязюля цераз сад,
Ой, рана, раненька, цераз сад,
Клікала Насцяньку на пасад,
Ой, рана, раненка, на пасад.
А ці ти, зязюля, ля чаго
Ой рана, раненька, ля чаго.
Йость у мяне матулька ля таго,
Ой, рана, раненька, ля таго.

Хлопці протестують:

- Та досить вам, що це—на весіллі чи що?
- Іншої давайте.
- Та якої ж?..
- Придумайте самі...

Починаються жарти, йорзання, пересідання з місця на місце. Але переборює весь цей замір нова пісня:

Ня стой, каліна, разьвівайся,
Ня думай, дзявчина, размишляйся.
Ди ужо каліна разавйона,
Ди ужо дзявчина размишльона.

Ад айця, ад маткі одв'язьона
Ди к чужому бацьку прив'язьона...

Сидимо заворожені чудовою мельодією співу. Привабливою свіжістю та багатством сповняє груди. Всі ці хлопці й дівчата здаються такими рідними, своїми... Крізь вирізування густого листа над нами мінливо мерехтять мільярди зір, деє високо плывуть у безвість невідомі світи...

Едуць яни поле, едуць і другое,
На третяє поле узяжджаюць...

Я намагаюся відгадати, про що в цей час мріє ось ця струнка білоруська дівчина Стася... Чи разом з піснею думки її линуць по вівсяних ланах її батьківщини назустріч своїй долі жіночій, чи замріялась вона про щось інше, нове...

Деє у далині на західних горбах, може аж за Дорошевічами, народився якийсь неясний гул... Прислухаюся і не можу зрозуміти, щоб це було...

На третяє поле узяжджаюць,
Варание коні сунімаюць:
Станьце, братци, станьце, паслухайце
Ди што у лесе абзавецца...

... І от несподівано вирвався з-за гори стоголосий хор пропелерів... Пісня вилетіла... За хвилину в шальному розльоті високо над землею закружилась величезна кількість літаків... Скільки ми не вдивляємося—око нічого не бачить, але в темній зоряній глибині неба ревуть мотори і шумять крила велетенських птиць... Стає моторошно. Дівчата тремтять...

Раптом чиясь незрима рука черкнула об небесну баню довжелезний сірник. Зайнялося біде полум'я, зашуміло й бабахнуло на луках... Ще раз—уже ближче, під лісом, ще—за містечком...

Гасло бойової тривоги на кораблях виводить нас із одубіння.

Мчимо на берег... Прибігаємо саме в час: кораблі віддають швартови...

Небо прорвалось, і дощ огняних набоїв летить на землю. Жахний концерт промощких вибухів заливається з неймовірним галасом сотень людей, зі стогоном конаючих...

Містечко, як величезна ватра, падає з усіх кінців. Серед пламеню й диму метушаться безпорадні фігури... В затоці горять дерев'яні баржі—кривавий відблиск заливає небо й ріку... Смердить сіркою, смаленою шерстю, смолою і ще якимсь отруйним перегаром...

Крізь запітніле скло протитазу дивлюсь на цю картину і намагаюся уявити—що ж власне, трапилось... Несподіваний напад імперіалістів на Країну Рад?..

Цього слід було чекати давно. І от тепер це—факт...

За кормою «Блюхера» кипить бурун. Навколо гупають аеро-бомби нічних хижаків...

Прощай мирне життя. Прощай безталанний, палаючий Петриків.

**

Безшумно працюють наші машини і м'яко шумить під форштевнем вода. Ворожі літаки нас не знайшли. Темна кирея ночі, кущі верболозу, дуби та сосни берегів сховали нас від ворожого ока.

Зараз пів на двадцять третю. Мої товариші ще перебувають під впливом Петриківських подій, трохи нервуються, але наші лощмани, вони прекрасно знають ріку... З погашеними огнями, по неосвітленому форватору повною ходою йдемо на позицію...

Весь цей район Полісся, сотні кілометрів навкруги, особливо весною — непрохідна трясовина. Єдиний комунікаційний нерв краю. Прип'ять, за неї і на ній має розгорнутись жорстока боротьба...

Згідно з останнім повідомленням — дві години тому військо імперіалістичної Польщі перейшло кордон. В цю хвилину десь за двадцять кілометрів жменька наших прикордонників веде нерівний бій, стримуючи наступ великої групи ворога...

На розлогі простори Білорусі своєю залізною лопатою ступила війна.

Прямо в нас по курсу миготять гарматні сполохи, вибухає іскристе полум'я і бігають по небу довгі, колючі пальці прожекторів.

Тільки що прийнято радіограму про повітряний напад імперіалістів на Київ, Ленінград та Одесу... Всі станції радянського Союзу передають відозву Виконкому Комуністичного Інтернаціоналу до пролетарів всіх країн та декларацію Центрального Виконавчого Комітету рад до цивілізованого людства всього світу...

Ми стоїмо на порозі подій, яких ще не знала людська історія.

Віriamo, — ворога знищимо одним ударом... На цей раз Європа не врятується від Червоних хвиль... Отак думаючи — на всі гудзики застібаю бушлат і стаю біля рубки...

«Блюхер» далеко вирвавшись наперед від основної похідної колони, наближається до зони фронту. Гул канонади міцнішає, зростає.

У бойовому розписі я перший наводчик носової гармати. І от тепер серед ночі ми линемо назустріч невідомим подіям. Моя гармата мусить бути готова.

Простріляли кожне коліно ріки, кожен підозрілий кущ і острівцець...

Праворуч від нас із нетрів дального лісу вириваються світляні набой і виснуть деякий час у повітрі на своїх парашютах, заливаючи тремтячим сяйвом безрадівну панораму болотяної рівнини, з кущами вереску та озерами весняної води на ній...

З берега нам морзять. Рат'єрою даємо свої позивні. Це наша піхота. Установлюємо з нею зв'язок і чекаємо приходу флагмана. Через двадцять хвилин комфльот дає нам перше оперативне завдання.

**

... Обережно проходимо старою відногою в гущавину дубового бору і зрештою, зупиняємося на призначеному місці. Росяний ранок застає нас у таких обставинах: закамуфльований «Блюхер» стоїть під крутим зворотом

берега в повний бойовий готовості. Частина команди на своїх місцях біля гармат, частина під спардеком вивчає обставини фронту.

Я сиджу на вершині височезного дуба і передаю своєму командирові про все, що бачу... За самим зворотом ріки, ближче до нас, ходять «Піонер» та «Зірка», б'ючи зі своїх гармат по деревах острова, що на фарватері.

На лівому березі дружно працюють кулемети нашого десантного загону. В кінці прямого плеса, ген там у затуманених низинах берегів, гримлять гаубиці моніторів...

Навкруги «Піонера» встають водяні стовпи. Плюскіт гарматнів дедалі густішає. Видно, ворог добре пристрілявся. «Зірка» починає одходити...

Із вузької протоки, що за островом, виткнулись і, укриваючись берегом, просуваються в наш бік двоє польських охоронних суден. У шестикратний бінокль мені прекрасно видно всі їх деталі. Спочатку вони йдуть малою ходою, мабуть, боючись напоротись на несподіванку. Але от на головному майнуло якесь гасло і, ніби підстобнуті гарапником, обидва шляхтичі дали повний хід. Злазю з дерева і біжу на судно до своєї гармати...

Специфічність річного театру майже ніколи не дозволяє втягнути відразу в бій велику кількість кораблів. Кривизна плеса й тіснота для маневрувань унеможливають ведення вогню—в кільватернім ладу... Тактика річного бою багатогранна, методи боротьби здебільшого обумовлюються природними обставинами, уміння використати їх дає величезну перемогу під час операції...

От і тепер—прищухаємо і ждемо поки ворог з'явиться з-за повороту... Довгі хоботи гармат завмерли на одній точці... Ворог неминуче мусить через неї пройти...

Розсікаючи носом жовту воду ріки, вилетів прямо на нас прудкий моторний панський бронекатер. На ходу стріляючи з гармати в сліпий злобі угнався він за «Піонером». Перша ж сальва «Блюхера» його накрила... Панчик зупинився і безпорадно загойдався на хвилях.. Даємо ще кілька пострілів. Полум'я охоплює корму катера, вибухає бензина. Через хвилину цей окутаний полум'ям уламок на наших очах пірнає на дно.

Невдача спіткала і його колегу, що, стріляючи виткнувся з-за кущів... Намагаючись зробити циркуляцію, він підставив нам свій борт... Пробитий наскрізь по самій ватер-лінії, з диферентом до носа, свіжо-пофарбований польський водяний танк ще якийсь час держався на воді, а далі почав сідати і, перевернувшись кілем догори, затонув...

Від двох бойових одиниць флоту пана Пілсудського на воді лишилися лишень масні плями та півдесятка ще живих польських матросів борсалося на хвилях, намагаючись дістатись до берега. Ми їх врятували.

Зараз же нас атаковує штурмова авіація ворога. Не без успіху одбиваємось. Але, все ж кулемети ворожих літаків на мотлох посікли будку голубиної станції «Блюхера» і важко поранили милого парнягу, сигнальщика Марченка.

По лінії суден передають наказ вищого командування—до підходу до-

помоги з тилу, хоч би там що, затримати наступ ворога... Зрозуміло—ми ні кроку не підемо назад.

Безсонна ніч і напруження останніх годин позначаються на нас, але свідомість покладених на нас обов'язків родить бадьорість, геть жене втому...

Весь час міняючи позицію, розпочинаємо гарматний двобій з польськими кораблями, що з'явилися на плесі... Нам допомагають «Воля» та «Перекоп», «Дніпрельстан» своїми гарматами збиває ворожі батареї, що на правому березі.

**
*

Ведемо огонь з далекої дистанції. Небачений ворог ховається десь у закрутах ріки. Літаки-корективувальники повідомляють, що по нас стріляють Vilno, Karkov та Torun. Їхні гарматні, покищо, лягають збоку і не шкодять нам.

Уважно виконую всі розпорядження плутонгового командира і в короткі павзи між установкою гармати та пострілом пригадую: деякі відомості, що ми їх розробляли на політгодинах.

„Vilno“ та „Krakov“—легкі польські монітори, водомісткість 70 тонн, хід 9 вузлів, мають по 1—105 мм гармати та по 2—76 мм, 3 кулемети в баштах. Довжина кожного 35 метрів, ширина щось 6 метрів, осадка півметра. Вкриті панцирем...

„Torun“—важкий монитор, цілий річковий дреднот. Водомісткість—110 тонн, хід 9,1 вузла, має 2—105 мм гармати в баштах та 5 кулеметів... Панцир до 80 мм.

Пригадую ще, як минулої зими, під час відпустки, був я в себе на заводі і як зневажливо поставилися до мене деякі робітники...

— Ну й моряк... Що ж ви там робите на річці? Жаб у болотах ганяєте!..

Цікаво, якої б заспівали оті розумники, коли б зараз їх поставити на наше місце?

Звук кордиту соковито-різкий, від нього далеко більше завмирає серце, ніж від згуку звичайного пороху... Біля десяти гостинців, сталевих і страшних, виплюнула хаща нашої гармати....

— Два більше!

— Єсть, два більше!..

Постріл. Ніякого диму. Жалібно виє граната. Кілька хвилин чекання.

— Накрили...

Розпочався гарячий плутонговий огонь. Здається, гармата ще не встигає вистрілити, як порожній зарядний картуз вилітає, непомітним для ока рухом—вона знову набивається, закривається замок... Просту рушницю не можна було б набити скоріше.

Гострі вибухи і протяжне виття чергуються між собою, зливаючись в один концерт....

Повз нас проносяться наші легкі торпедоносці, що спішають атакувати підбитого ворога...

Переносимо свій огонь на інший об'єкт і йдемо вперед.

Мені здається—сливе загальна неписьменність у військово-морських питаннях, що аж до цієї війни панувала, зокрема, у нас на Україні, пояснювалася, головним чином, браком відповідної літератури.

Про віську флоту наша громадськість була поінформована дуже кепсько. Боротьбу на річному фронті, її характер, уявляли лише, ми, невелика група річників...

А між тим, питання це дуже давнє...

Переглянувши історію воєн лише за останні сто років, побачимо—жодна збройна сутичка не обходилася без боротьби на річковому театрі.

В 1828 році, під час війни Росії з Туреччиною, успіх російського війська і захоплення турецьких фортець на Дунаї, в значній мірі обумовлювався наявністю в росіян річкової флотилії, що була перекинута туди з Чорного моря.

Пізніша, за часів Кримської війни 1854-55 р. р., на тому ж таки Дунаї Росія мала низку переваг над Туреччиною, головним чином, завдяки вдалим операціям парових та гребних суден, які не дозволили турецькій флотії увійти до гирла і підвезти допомогу своєму війську.

В 1871 році, в дні героїчної боротьби Паризької Комуни, в комунарів було декілька канонерок. Ці кораблі, захоплюючи баржі з паливом та харчами, стали революціонерам у великій пригоді. Пізніше—канонерки захищали підступи до Парижу та боронили країні мости. Навіть незначна флотилія в руках сміливих людей відограла все ж таки певну бойову роль.

В Російсько-Турецьку війну 1877-78 р. р. перевезені залізницею невеличкі парові катери утворили Дунайську флотилію, яке вперше вжила нового виду—міні...

В минулу імперіялістичну війну було багато випадків боротьби на ріках Європи, Азії та Африки.

Російсько-німецькі бої на Вислі, Прип'яті та Немані проходили з участю річкових флотилій. Австрійські Дунайські монітори брали участь у боях проти сербів. Англійці мали військові кораблі на річці Руфіджі та на озері Танганайка (в Африці). Уперта боротьба за Бельгію вимагала й організації військової сили на мережі її каналів та річок.

Громадянська війна 1918-20 р.р. на терені Радянського Союзу характерна була тим, що головні бої сочилися на залізниці та на ріках. За тих часів було утворено декілька червоних річкових флотилій, які величезну допомогу подали Червоній армії в боротьбі з білогвардійщиною та військом інтервентів.

Ми ще пам'ятаємо бойову діяльність Червоної Волзько-Камської флотилії, військових флотилій Горішнього та Нижнього Дніпра, Південно-Двинської, Донської та інш.

Під час загального страйку англійських гірників, 1929 року, річки й канали Англії кишіли військовими катерами та канонерками. В Темзу було введено, навіть, декілька крейсерів, міноносців та підводних човнів...

Зовсім недавно операції ОЧДСА і той рішучий удар, який вона завдала білокитайцям, в значній мірі було забезпечено діяльністю нашої славної Амурської флотилії.

На ріках Китаю плаває величезна кількість військових суден, які належать різним імперіялістичним країнам, що мають у Китаї свої концесії. З допомогою цієї річкової сили придушується визвольний рух китайських працюючих мас... Лише одна Англія держить на ріках Китаю до 20 канонерок, мають там свої кораблі Франція, Америка та Японія...

На головній річці Індії—Гангу—Англія тримає постійну річкову флотилію. Така ж флотилія є на річці Ніл в Африці...

Франція держить свою річкову флотилію в Індо-Китаї. Португалія та Бельгія на ріках Замбезі та Конго—в Північній Африці. Бразилія—на річці Амазонці.

Ворог спішно відходить, але й просуватися вперед треба дуже обережно. Річ у тому, що нам доводиться йти проти води, а поляки пускають по течії пловучі міни... Одну ми бачили на перекаті, її викинуло на пісок, одну розстріляв з кулемета наш катер «Штурм». За сьогоднішній день ми завдали флоті пана Пілсудського доброго чосу... Проходимо повз канонерку «Admiral Serpinek», корма якої, розірвана нашою торпедою—затонула, а носова частина, потрапивши на мілке—високо закопирчилася в небо... З бортів безладно звисають мережі камуфляжу і на палубі повний розгاردіяш...

Матроси здалися добровільно. Двох офіцерів та механіка забито під час вибуху... Командир канонерки—лейтенант Кіневич—намагався чинити опір, але бачучи безвихідність свого становища, кинувся в воду. З нього був кепський плавець—зразу ж пішов на дно...

Надвечір, просунувшись наперед на 15 кілометрів, ми зупинилися. «Блюхер» став на позицію біля гирла річки Скрипиці.

Обидва береги вглиб суходолу були зайняті польською піхотою і треба було бути готовим до всяких несподіванок. Такою несподіваною був, наприклад, кулеметний огонь з берега по палубі «Піонера», що стояв на якорі серед ріки. Йому треба було негайно знятися, але—ясно, ніхто й носа не поспів виткнути з рубриків. Довелося одклепати канат біля самого жвакагалси і разом з якорем офірувати його прип'ятській рибі.

З боку поляків була ще спроба балонної атаки з берега, але вітер зовсім не сприяв ворогові, вся отруйна хвиля на їхні ж частини.

На правому березі незабаром закріпився наш десантний загін і легкі сили відігнали ворожу піхоту від ріки.

О другій годині ночі по фронту наших кораблів пронісся глісер і передав категоричний наказ командування: ні в якому разі не пити води з Прип'яті, вода в річці отруєна... На «Губітельному» уже було кілька випадків епідемії.

Це трохи ускладняло наше становище...

Воюємо вже цілу добу і ця перша доба війни—така багата на вражіння. Ще моя пам'ять не притупилася і вся натура пожадливо їх ловить... Нетерпляче чекаємо наказу Реввійськради перейти в наступ, знаємо—це найкраща метода захисту й оборони.

НАДІЯ ХОМЕНКО

ДЕЛЕГАТКА

Сонце бризками у очах
Більше, більше весняних плякатів!
Я люблю твою пісню гучну
Сестро, моя, делегатко!

У негоду, і бій рушниць
Ти гарячі слова зібрала—
Їх вогонь на устах горить
І запалює буйну радість.

Перетнулись крицеві шляхи,
Там де кручі й яри повстанські,
Заорали яри трактори
Під весняний комунівський заспів.

Там на столику купа газет,
Вже за вікнами тоне день
До червоних, думками, мет
На найвищий би швидше щабель.

Під напруженим рухом варстатів
Об прорив ні за що не удариться.
В клубі ввечері буду чекать,
Бо й піснями ти теж ударниця.

Сонце бризками у очах
Більше, більше весняних плякатів!
Я люблю твою пісню гучну,
Сестро, моя делегатко!

М. ТРУБАЛІНІ

НАВЗДОГІН ЗА СЕДОВИМ *)

«Сибіряков» кінчав вантажити вугілля. Він стояв біля вугільного причалу. Я бачив його вперше. Спочатку я навіть здивувався, коли підійшов до судна. Здавалось, це стояв той же «Седов». Лише уважніше оглянувши, побачив, що у цього «Седова» замість баку півбак і нібито іншого кольору бочка на щоглі. Здавалось, і щогли начебто інші: або вищі, або нижчі, та напевне нічого сказати не міг. Але напис «А. Сибіряков» свідчила, що це інше судно, а не те, що два тижні тому архангельські випроводжали в далекий рейс.

В конторі Радторгфльоти, якийсь старший службовець настрочив службову записку до капітана і заявив мені, що він для мене вже все зробив.

Проте на «Сибірякові» тою запискою не задовольнились.

— А як з харчами?—спитали мене.—Каюта до ваших послуг. Каюткомпанія теж. А відносно харчів добалакайтесь з артильником і коком.

З артильником довго балакати не довелося. Це був симпатичний чоловіча, машиніст. Він робить, усе, що зможе. Тільки б я дістав з ТСТ записку на видачу мені харчів терміном на один місяць.

З коком домовилися ще швидше. Розплатимось після рейсу за додаткове навантаження на нього.

Важче було в ТСТ. Відтіля послали до Міськторгу, з Міськторгу до Крайторгу, відтіля назад по тих самих інстанціях з обов'язковим відвідуванням усіх завів, їх помічників та діловодів.

Коли, нарешті, з потрібною запискою я опинився в крамниці ТСТ, то там мені відмовили видати якісь продукт ина тій підставі, що в них, крім цибулі й хліба, не було.

«Місяць у морі на цибулі з хлібом—подумав я собі—це значить записатись до аскетів, бо чисте повітря арктичного моря мого апетиту не поспує».

Симпатяга артильник повідомив мене, що такі перспективи не лише для мене, а й для всієї команди. В ТСТ обіцяли дістати продукти другого дня, крім м'яса.

Другого дня ТСТ справді роздобуло крупів, макарон та солоної риби тріски.

Сибіряковський артильник, прибігши вдесьте до крамниці, забирав харчі на місяць для чотирьох десятків людей, щоб катером одвезти до судна. В число тих людей включено і мене.

*) Уривок з книжки репортажу „Людина поспішає на північ“.

Крім вугілля, везли й харчі. Інтересно, що для себе «Сибіряков» брав харчі значно гірші, ніж віз для Седова. На борту нашого судна стояли корови. Це свіже м'ясо для полярних седовських героїв. Родичі седовців передавали їм через нас пакунки.

Для характеристики надзвичайно дбайливого ставлення архангельців до експедиції наведу один приклад. В склепі Північторгу я одержував для себе чоботи. Завідувач слепу довідавшись, що я з «Сибірякова», який їде на північ зустрічати «Седова», заклопотано почав прохати взяти з собою невеличкий пакунок, що його забули седовці. Це було кілька коробок дерев'яних цвяхів, що ними шевці підбивають підметки.

— Знаєте,—казав завідувач склепу,—а коли недай чого, зазимують хлопці в кригах, доведеться ж чоботи латати!

Нами цікавились, бо знали, що ми повертатимемось з надзвичайними новинами, яких не перекаже радіо-телеграф, крім того, привеземо пасажирів з Землі Франца Йосипа. Можливо, що ми будемо останні люди, яким доведеться цього року бачити «Седова». Адже тоді багато хто вірив, експедиція може зазимувати в невідомих водах між Новою та Північною землями.

Наш шлях на Північ моря Баренца повз Нову землю геть аж до Руської гавані до мису Бажанья. Звичайно, місце зустрічі пароплавів поки намічено орієнтовно. В таких випадках уникають конкретних обіцянок, так само як на запитати скільки будемо плисти і «коли прибудемо» жоден капітан не дасть вам відповіді, хоча б у морі був надзвичайний штіль, а відстань— 50 миль.

— А може туман? А може ні звідки ні звідти шторм? А може пожежа? Ні, я на це відповісти не можу.

Так заявляють моряки.

«Сибіряков» лише днями повернувся з рейсу на острів Вайгач. Він одвіз туди тих самих червоноармійців, моїх супутників на пароплавчику кілька тижнів тому. Разом з ними поїхала ціла група дослідників—інженери, професори, капітани тощо.

Можливо, завдяки їхнім зусиллям, Вайгач стане цінною перлиною нашої Півночі.

«Сибіряков» закінчував підготовку до рейсу. А підготовка, треба сказати, була надзвичайно швидка, а тому негрунтовна.

Підчас рейсу на Вайгач «Сибіряков» зустрівся з кригами і трохи попсував кермо. Ремонтувати ніколи було і судно йшло в новий рейс, сподіваючись, що море до островів Баренца чисте од криг. «Седов» повідомляв, що подибає легенькі криги біля землі Франца Йосипа, набагато далі на північ, ніж то було минулого року. Зустріч з кригами для «Сибірякова», зважаючи на його попсоване кермо, була досить неприємна.

«Сибіряков»—судно того ж типу, що «Седов» та «Русанов». Свого часу збудований в Англії для Канади він був придбаний руським урядом на початку імперіялістичної війни спеціально для рейсів між Архангельськом та

англійськими портами. Всі ці три судна льодоламного типу, тепер використовують влітку для перевозу вантажів, взимку, як звіробойно-промислові судна, та час-од-часу для північних рейсів у Баренцове та Карське моря.

Треба відзначити, що пароплав носить ім'я великого сибірського золотопромисловця, що свого часу разом із шведським багатієм Діксоном та шведським королем Оскаром II дав кошти на організацію славнозвісної експедиції Норденшільда пароплавом «Вега» навколо Північної Азії. Слід також відзначити, що судна нашої криголамної флотії своїми назвами в більшості буржуано-аристократичні. Такі назви криголамів як «Літке» (граф), «Малигін» (морський офіцер), «Макаров» (адмірал), «Сибіряков» (мільйонер), «Добриня Нікітич» (казковий герой фєвдальних часів), «Седов» (морський офіцер). З революційними назвами у нас «Ленін», «Красін» та «Красный Октябрь». Але ті назви в більшості пароплави дістали за радянської влади. І назви ті дано не за те, що Літке був граф, а Малигін слухняний офіцер, а за їхні послуги перед наукою. Радянська влада керується не сліпим почуттям помсти, а доцільністю й пролетарською справедливістю. Землю Миколи II перейменовано на землю Північну, бо ніяких заслуг у відкритті тієї землі за Миколою II немає. А за землею Врангеля ВЦВК РСФРР залишив стару назву, зважаючи на послуги Врангеля у відкритті цієї землі, вірніш острова, (в полярних морях багато островів називаються землями).

«Сибіряков» на одини рік старший за «Седова» — його побудовано 1908 року. Завдовжки він 76,3 метри, а парова машина має 2.370 сил. Він трохи легший за «Седова», але вантажу бере трохи більше. Раніш він звався «Бонавенчор» і разом з «Беотіком», тобто «Седовим» та «Адвенчером», тобто «Русановим», належав одній і тій же промисловій компанії, що полювала на тюленів біля Нью-Фаундленда та Гренляндії. У тієї ж компанії було придбано всі ті три пароправи після того, як тюленів у тих водах зменшилось, а для Росії, в зв'язку з війною, з'явилась гостра потреба на криголамні пароплави.

Штурмани з «Сибірякова» запевняли мене, нібито їхнє судно має найшвидшу ходу — 14 миль на годину. Проте мені такої швидкості спостерігати не довелось. Взагалі ж я думаю, що цифри, якими тут позначено силу машин, тонаж та швидкість ходи непевні. Ніхто їх не знає. Вони загубились і змінились протягом двадцятирічної плавби в полярних морях та багатьох ремонтів у англійських, американських, німецьких, голяндських і руських доках. Один із старих штурманів доводив, що насправді могутність парової машини «Сибірякова» лише 2.200 механічних коней проти 2.650 сил «Седова». А загалом ці сили нікчемні, коли їх порівняти з силами машин різних «Левіафанів» та «Мажестіків», що мають до 50 і навіть до 60 тисяч механічних коней, тобто в 5-6 разів сильніші за найбільші наші криголами. Правда, «Левіафани» і «Мажестіки» для криголамної плавби непридатні.

Тепер на літаках можна зустріти мотори потужністю в кілька тисяч механічних коней.

І як фрегати та бригантини XVIII сторіччя одійшли в минуле, так само і «Седов» та «Сибіряков» за кілька років підуть за ними. І може колись люди низатимуть плечима кажучи:

— Ото герої були! На таких ліліпутах в полярне море пускались!

Частина команди в цьому рейсі нова. Капітан, боцман і кілька кочегорів пішли у відпустку. Новим капітаном на рейс призначено високого, зовнішньо досить бурмистого Федора Івановича Щепотьєва. Він тільки-но прийняв судно. Правда, колись раніш Федір Іванович плавав на ньому старшим помічником. Його постать досить оригінальна і нагадує тюленя, про якого він любить розповідати, бо щозими ходить на промисел морського звіра. На малюнках так малюють норвезьких шкіперів. 30 років Федір Іванович плаває по Білому та Полярному морях. Десятки разів він їздив на Нову Землю. Руки Федора Івановича мабуть уже до смерті не відмиються—вони свідчать про тяжку фізичну працю протягом тринадцяти років. Пальці покручені, нігті перебиті, глибокі чорні щілини на долонях.

Федір Іванович завжди сонний, вигляд його трошки розгублений, дивиться якомсь збоку, кудись у далечінь. Замість чаю, п'є чистий окріп без настою і цукру, тільки закусуючи хлібом—старовинна звичка.

Тепер, прийшовши перший раз до сибіряковської каюткомпанії, Федір Іванович, замість зайняти капітанське місце, що його за старою традицією каюткомпанейською обов'язково займає хазяїн судна, сів у куточку на місці чи то другого штурмана, чи старшого механіка.

— Що ж це ти Федір Іванович,—сміявся старший механік,—старі традиції зраджуєш?

— А, не люблю я... Не все одно, де сидіти!

Справді, «Сибіряков» вигідно одрізнявся від інших пароплавів, де ще в наші часи збереглись традиції намісництва. Мені довелося бувати на таких пароплавах. Звичайно, за столом головує капітан. Праворуч старший помічник, ліворуч старший механік. А далі, по «чинам та званням». Старший до старшого, молодший до молодшого туляться,—другий помічник проти другого механіка, третій штурман проти третього механіка, четвертий механік, коли є такий, проти радиста, а в самому кінці штурманські учні. Часами лише лікар вносить дисонанс в цю струнку боярську систему. Він займає місце залежно од симпатій капітана та взаємин із старшим штурманом.

На «Сибірякові» такого не було. Кожен мав своє місце, але третій штурман сидів до капітана ближче, ніж старший, а радист між старшим і другим механіком. Зрештою Федір Іванович мусів зайняти почесне капітанське місце. Таки його умовили, але він завжди обурювався, коли всі чекали, що він перший набиратиме до своєї миски.

— Більо... Е-е... Знаєте... Е-е... Це маленький тюлень... Звірятко—пояснював Федір Іванович, підбравши обидві руки до грудей і розставивши покручені пальці.

— Його то... Е-е... власне бить не можна, але закона поки нема такого. Б'ють.

— Коли повертаєшся з промислу,—каже наш капітан,—то тільки усміхаєшся та дивуєшся як навколо тебе люди носами крутять. А то тому, що трином тюленьчим та кров'ю все просмердить до останку. І судно, і одяг, і сам. Сам ти, звичайно, не помічаєш. Потім не раз треба до лазні піти, а судно мийуть і мийуть, а воно місяців зо два тжне. Брудна наша робота.

Тут, в оточенні молодих штурманів, він любив поділитись спогадами своєї молодости, коли ще плавав юнгою, навчався і мав платню, харчі та стусани. Тут Федора Івановича розуміли, бо кожен а цих молодих моряків, уже радянського гарту, морякував майже з дитинства. Кожен з них був матросом, бо в радянській флоті нема паничів, без матроського або коচেгарського стажу, не вчитимуть тебе і штурманом не зроблять.

З тридцяти років понад п'ятнадцять Федір Іванович плаває штурманом. Не злічити, у скількох штормах він за тридцять років був. А кожен шторм,—коли море пасіое і навіжено плюється в небо піною, а вітрильниками та пароплавами наче у пінг-понг грається викидає хвилі вагою в сотні тисяч—а навколо безбережжя, вниз—глибінь тисячометрова, а на небі хмари надовго заступають сонце, щоб виляють в море—наука моряцька.

**

На островах Північної Двини зелено й шумливо. Там де Кузнечиха зливається з Маймакою—тартак №28. Раніш це звалося «економією» і стара назва надовго пристала до цього місця. Кілька годин тому сюди привіз мене маленький пароплавчик приміського сполучення. На пароплавчику було багато п'яних. Біля гальюна пили горілку і страшенно лаялись. Я не чув огиднішої та безглуздішої лайки, як тут в Архангельську. Моряки Чорного моря та Далекого Сходу, шпана Одеси та Владивостоку—янголята проти архангельців. Не володіючи хистом Золя, я відмовляюсь подати тут цю картину. Але це тільки деталь.

«Сибіряков» стоїть під кормою здорового голяндського лісовозу з Амстердаму і здається маленьким, непоказним. Він закінчує вантажити вутілля. На борту мене зустрічає старший штурман Микола Іванович Храмов, типовий моряк-біломорець, з нових моряків, що пройшов школу червоної флотії. Він народився в Білому морі і протягом своїх 29 років з руських міст бував тільки в Архангельську та Ленінграді, але знає всі порти Норвегії та Англії, як свої п'ять пальців.

Обличчя—кольору червоного. Тільки не подумайте, що він індіан. Ні, це колір інший, не червоної міді. Це те що в руських казках називається «кров з молоком», Волосся витке. Природня завивка? Не скажу. Коли так, тоді природа надто великий майстер перукар. Штучна? Тоді хто той великий мистець? Невже сам Микола Іванович? Адже з дня на день я спосторігав цю завивку. З дня на день вона не мінялась.

Він весь у Білому морі, почасти в Кронштаті, де відбув п'ять років підводної плавби. Норвегія, Німеччина і Англія. О, він їх знає прекрасно. Підчас інтервенції ховався, плаваючи десь у норвезьких фіордах. Багато годин довелося пронудьгувати на капітанських містках різних пароплавів, що

ними ходив сірими й зеленими, залежно від погоди, хвилями морів Білого, Баренца, Норвезького, Німецького, Балтики. Єдина розвага на той час, коли вздовж берега іде та пеленгує нечисленні маяки, миси, гори, скелі.

Бінокль не може зазирнути за обрій, але розшифровує точки на обрії у кораблі, скелі, острови. Микола Іванович сотні раз глипає в бінокль, але й без бінокля чоловічки його очей виконують функції краще, ніж у тисяч суходольників. Ви думаєте, ті очі якісь надзвичайні? Проектори? Звичайні, круглі й блакитні.

— Хіба може бути штурман в окулярах?

Байдуже, чи то будуть круглі роги (мода останніх років) чи пенсне (мода десяти років тому), чи скромні в залізній оправі, що їх носять бабусі дідуні та студенти-комсомольці. Штурман в окулярах. Скажіть це морякам і вони довго сміятимуться над цим дотепом. А коли такий штурман загубить свої окуляри в момент швартовки, чи у хвилі йдучи між мілинами та ріфами?

Микола Іванович хазяює на судні, приймає вантажі, порядкує командою, дає вказівки ревізору та третьому штурману, слідкує за кожною дрібницею, поки Федір Іванович десь їздить до радторгфлотівської контори і що там робить... невідомо. Це таємниця всіх капітанів. Вони не люблять совати носа в усі судові справи. За ними загальне керівництво. За палубу відповідають старший помічник з боцманом, за трюми—старший помічник з ревізором, за машину—механік. А капітан у морі зі своєї каюти, що займає панівне місце над палубами, слідкує за всім, лише коли-неколи кидаючи короткі фрази якогось наказу. На березі капітан творить «високу політику» в кімнатах радторгфлоти.

Микола Іванович востаннє перебирає в пам'яті, що зроблено і чи чого не забуто. Команда є вся. Новий боцман з роботою, очевидно, справиться. Новий радист уже зайняв каюту. Артільник харчі взяв. Вантаження закінчене. Незабаром з міста приїде ревізор з паперами про закінчення різних формальностей. Залишати судно команді заборонено. Треба чекати на капітана і наказ «віра якор».

Єдина на судні комсомолка і єдина жінка, буфетниця Оля, показує мені каюту і знайомить з розпорядком. О сьомій годині ранку чай. 11—обід, 14—чай, 19—вечеря.

Вона йде в другий рейс. Сюди її відрядили з контори радторгфлоти, де вона працювала досі. Олі море подобається, коли воно тихе, не хвилюється, не кидає пароплавом, бо інакше вона хворіє на морську хворобу. Штурмани запевняють, що це їй тільки здається і вона мріє залишитись на морі та вчитися на радистку.

Сміхотливе дівча. Чорна чуприна безкосої голови не слухається білого рогового гребінця, спадає на обличчя і заважає очам. В роті один потемнілий зуб—розписка од значної кількості цукру, що його любить гризти молода буфетниця.

Вона заступає стару буфетницю. Та пішла у відпустку. Про ту тут згадують:

— О, то козир!

— Відьма-козир! У неї все на ять. А лайне не згірше за старого мат-роса або кочегара.

— Давно плаває!

— Прийде вона, буде тобі Олю!

І мені згадувався Новіков-Прибой. Власне його «Жінка в морі». Там молода дівчина буфетниця теж вперше на пароплаві. Стара буфетниця— «вовк морський» і навколо них мало не сотня чоловіків. Інтриги й шукання «інтрижок», ловеласи й закохані, ревнючі і суди-пересуди. На тлі блакитної площі, зелених хвиль і сивих шквалів моря там на зміну старому розухабистому моряцькому побутові у муках народжується новий побут чесних здорових взаємин, товариського відношення і кохання за кохання, замість кохання за гроші.

Оля не читала Новікова-Прибоя, але вона дуже схожа на Таню з його повісти, хоч тут немає тої ситуації, тих загострених взаємин між нею і оточенням. Тут міцна товариська атмосфера. Немає «чинопочитання» та підлабузництва.

З нами їде ще одна дівчина. Її теж звуть Оля. Вона їде за вбиральницю на пароплав «Седов». Вона не сибіряківська, а тому й симпатіями меншими користується.

— Ну, ви все смієтесь...

Це була її стереотипна відповідь, що супроводилась стереотипною усмішкою на широкому обличчі та стереотипним помахом руки.

— А як тебе на «Седов» не приймуть, висадимо на Новій землі разом з радистом.

— Ну, ви все смієтесь...

І та ж сама посмішка.

Сибіряковська Оля ще з берегом зовсім не розпрощалась і твердо впевнена, що сьогодні в море не вийдемо.

— Мені ж сьогодні ще до міста треба поїхати—заявляє вона.

Наша каюткомпанія маленька й тісна. Здається, комірчина маленька. Побита канапа за столом, шість стільців, пригвинчених до підлоги і один крок вільного місця між столом і дзеркальним буфетом у стіні. Тут днює й ночує комсклад.

На другому кінці стола, проти капітана, з-під русявого чуба визирає щось схоже на молоду лисину. То Володимирович. Він же старший механік, він же колишній машиніст цього самого «Сибірякова», він же найбільший жартівник на всю каюткомпанію. Піджачина завжди засмальцована машинним маслом, пальці побиті, замотані брудними перев'язками. Механік він старший, хоч літами молодший за обидвох своїх помічників. На судні є люди,

що давним давно знають Володимировича. Знають, що він Володимир Володимирович, але не знають, що прізвище його Рачковський. Немає потреби звати на прізвище. Володя, або Володимирович—він же свій. А коли він лається—мовчать, бо даремне не гавкає, не собака.

Льоню і Андрюшку можна Аяксами назвати. Льоні—24. Андрюша трохи старший. Обидва одної школи—Херсонського технікуму. Обидва на одному вітрильнику, а саме «Товариш», практичну плавбу одбували. Обидва потрапили до Архангельська, а разом на одно судно. Льоня—широкий, повний блондин, часто має вигляд учня-хулігана (не злісного) старшої групи семирічки. За його здоровезним чолом однаково швидко народжуються пляни нового пустування й думки до дискусії з якогось філософського питання, наприклад, що буде, коли спуститись до центру землі, чи як формулювати, що таке НЕП на чотирнадцятому році революції? Він—третій штурман, а Андрюша другий—тобто ревізор. Андрюша солідніший, він на рік чи два старший, він і партієць, а головне—він ревізор, тобто видає зарплату і сподяг команді, веде облік вантажу, приходить і витрачає, несе на своїх плечах бухгалтерію і канцелярію пароплава. Звичайно, що праця ревізора важка, бо на великому пароплаві це фактично подвійна праця: вісім годин вахти на капітанському мості ревізорові належить одстояти так само, як іншим штурманам.

Безперечно, Льоня Рижков—щаслива людина. Він, крім вахти, нічого не знає, а підчас вахти, правда, не пусту, але обов'язково встигне розповісти щось цікаве із своїх пригод, або з подорожі «Товарища» до Південної Америки, або як три пройдисвіти з їхніх штурманів-учнів у Буенос-Айресі втікли, щоб потім просити про дозвіл на поворот до СРСР, або як старий капітан Лухманов з двома моряками нахвалялись навколо світа на вітрильному човні обплисти. Збудували човен-яхту, витратили багато грошей, і виявилось, той човен до такої подорожі абсолютно непридатний.

Андрюша Деремешко, та власне Андрюшою ревізора ніхто, крім Льоні, і назвати не ризикне. Андрію Михайловичу, не інакше. Він менше розповідає і лише часами із своїх чемоданів витягає нечисленну кількість фото «Товарища», товаришів моряків та різних портів од Кіля до Владивостоку. До речі, часами лише згадує, що минулого року біля західного берега Камчатки плавав і пригод там було чимало.

Обом чорноморцям Біле море й полярні води Баренця, а особливо тутешні харчі та порти недовподобі.

— На Камчатці краще було,—зауважує Андрій Михайлович.

— Ото б тепер експресом з Одеси до Батуму кримсько-кавказькою лінією, зідхне Леонід Васильович.

— Я б тоже на Україну!

Це новий радист сибіряковський Борис Петрович. Людина, що наче підплигнула од здивування та несподіванки т атак і застигла. Очі сміються, а пальці нервово вистукують по столу або в тарілку якісь невідомі самому Борису Петровичу радіограми.

— А ви чого на Україну?

— Саме там обіцяли ожени. Наречену хорошу одшукати.

Володимирович не пропускає випадку подратувати радиста.

— Там же українізація, а ти по-українському вмієш?

— Я по-англійському можу, по-французьки, по-німецьки, по-голяндському...

— Чекай, чекай, там же не голяндці, не німці, не французи, а українці, і тому чого ти оце чорт зна по-якому тарабаниш, а своїми баньками в Олю націляєш?—Олю,—звертається Володимирович до дівчини,—ти це по-якому вмієш по-англійському? Чи по-французькому?

Оля бризкає сміхом, ставлячи на стіл блюдо з рибою.

— Нічого подібного, нічого подібного. Я був у Києві цього літа, і знаю українські слова. Наприклад: перукар, ахтомобіль, галярня, едельная,—перелічує Борис Петрович.

— Ну й слова, крутить головою Володимирович, напихаючи рот солоною тріскою.

— Чого? От я знаю «ріпчино дівчино, глянь на мене»,—і Борис Петрович аж підкидає рукою, вивертаючи долоню та розчепірівши пальці.

— Так тобі ж не можна з українкою дружитись. Ти ж не то лопар, не то самоїд. Ми прийдем оце на Нову землю, там тебе з самоїдкою одружимо, там і залишимо.

— Буде оленів пасти, на ведмедів полювати і в етері звуки ловити,—вставляє слово другий механік.

Борис Петрович починає розпалюватись і, як завжди, в таких випадках (а такі випадки бувають двічі щодня), говорить, що він у Англії жив, що французи надзвичайний народ, а пароплав «Вологда», де востаннє він плавав, кращий пароплав, і що в них механік пішов під суд саме за те, що поганою водою казани наляв. З першого погляду все це здається недоречним, але далі виясняється, що це все дискусійні питання між Володимировичем і Льоною з одного боку, та Борисом Петровичем з другого.

Ці суперечки захоплюють усю каюткампанію, але Борис Петрович швидко заспокоюється, і обов'язково розповість якусь свою пригоду з минулого подорожування, або радіопрактики. І обов'язково почнуться дискусії—чи могло це бути, чи ні. І лише один Федір Іванович, як належить капітанам, більше мовчить, в цих дискусіях участі не бере. Як належить капітанам, він приходить до каюткампанії лише на дзвінок, і то не завжди. За традицією—такі права капітанові: він може вимагати, щоб сніданок або вечерю йому приносили до каюти.

А Борис Петрович завжди встає з-за столу, виставляючи груди наперед, засяявши очима і сказавши:—Ну, Олінько!—зникає до своєї рубки.

Препаратор Слесарев, співробітник Інституту Півночі, викликаний з Ленінграду для участі в рейсі «Сибірякова», затримував пароплав. Залізниця не приставила вчасно якогось вантажу, Слесарев загрожував комусь ДПУ, запевняв, що тільки через невчасну приставку вантажу «Седову» загро-

жує зимівля в кригах, та нахвалявся перестріляти всіх птиць у морі і на Новій землі, показуючи стару дубельтівку й запевняючи, ніби перший власник її був Микола II. Ми брали під сумнів лише римське два, а що до Миколи, то можливо, вона якомусь Миколі й належала.

Спеціальність Слесарева—набивати опудала різних птахів, але тепер, поруч того, він намірявся провадити дослідження з гідрології Білого та Баренцова морів.

Слесарева вперше я зустрів біля судна, коли воно бункіровалось вугіллям. Це було надвечір. На судно подавано вантаж,—якісь скрині та ящики. Висока людина підійшла до мене і спитала, чи я їду «Сибіряковим» на північ до «Седова». Лише я вимовив «так», і людина почала рекомендуватись.

— Я співробітник Інститут Півночі, мене прекрасно знає Рудольф Лазаревич. Ви знаєте Рудольфа Лазаревича? Професора Самойловича? Не знайомі? А з Володимиром Ольевичем? Професором Візе? Ні?! Ну! Да, так вони мене знають. Кажуть є здібності. Помаленьку працюємо.

Широкі пукаті очі, над великим дзьобом хижого птаха міряють мене звдовж і впоперек, підозріло чогось вишукуючи.

— А знаєте, у нас був авантюрист.

Називає якесь прізвище. «Чи не має він мене за авантюриста?»

— Так він видав себе за спеціаліста. Рудольф Лазаревич його прийняв на роботу до інституту. Послали його помічником начальника однієї експедиції. А він, виявляється, ні в зуб ногою, нічотісінько не знає. Йому ставку 180. Поки оставили.

У мене бажання запевнити цю високу людину, понад два метри заввишки, що боронь мене, «святі Зофатій та Тодосій, біломорські»—я не авантюрист. Але страшна людина, він же Слесарев, уже довірливо схиляється наді мною (хоч я не визенький) і починає оповідати, як той рік його не взято в експедицію, цей рік теж. Але потім надійшла радіограма од Рудольфа Лазаревича і Отто Юльевича Шмідта теж, щоб він негайно виїздив із Ленінграду разом і науковим вантажем. Вантажу цього довірити нікому не можна. Передбачалось, що поїде одна дівчина, теж співробітниця інституту, але...

— Ви ж розумієте. В таку експедицію дівчині ніяк не можна. Довірить могли тільки мені, бо знають, що лише я зможу все потрібне роздобути. Це ж не легко. У нас в інституті лише бухгалтер залишився на літо. Одні в експедиціях, інші у відпустці. Мені говорили, щоб я на всякий випадок готувався: «може викличемо».

Тепер залізниця не доставляє вантажу. Він сказав управителеві компани радторгфльоти: «Затримую судно я. Вжити всіх заходів, аби негайно прибув вантаж. Інакше ви знаєте, що буде?»

— Що ж то за вантаж?

— То сказати не можу. Таємниця військова.

— Але причому ж тут полярна експедиція?

Але поки вантаж не прибув, Слесарев нікому тієї таємниці не відкривав. Він зайняв місце в капітанській каюті, в черобкоопі, домігся кращих харчів. Як членові наукової експедиції, кухар йому окремо варив і кожен день зранку він виїздив до міста разом з капітаном, там бігав по різних установах, а капітанові говорив:

— Федір Івановичу! Я судно не можу відпустити, поки не прибуде вантаж. Ви ж розумієте, що експедиція може зірватись.

Серед команди пішли поголоска, що Слесарев ніхто інший, як помічник самого Шмідта. Артільник усе допитувався:

— Чи не буде оцей самий, як його, Слесарев, за начальника нашої експедиції?

А кастрюльник, симпатичний філософ, що все допитувався в мене, як би поставився Лев Миколаєвич Толстой до нашої революції, лагодився до серйозної розмови із Слесаревим. А Слесарев бігав, слав телеграми, кричав, лаявся і дивувався, як це преса мовчить, і чому журналісти, що їдуть «Сибіряковим», так байдуже до цього факту ставляться.

А з півночі летіли радіоблискавки: «чому «Сибіряков» затримується в Архангельську?»

Нарешті, з запізненням, прибув потрібний вантаж, і ми довідалися, що він складався тільки з однієї бухти (мотка) сталевого тросу, що його можна було б дістати і в Архангельську.

На вечір було призначено відплисти. Частина команди мріяла про те, як би поїхати на беріг і востаннє випити, але це пощастило тільки двом.

«Сибіряков» одшвартовувався. В останній момент, коли прохрипів останній гудок, і ніс судна відійшов від причалу, а між кормою і пристанню віддалення було близько, двох метрів, зненацька якась людська постать миготнула, плигаючи з корми на беріг.

За п'ять хвилин, коли кермовий, дотримуючись фарватеру, Маймакс, вів судно до Чижевки, механік сповіщав вахтенного штурмана про втечу з судна одного кочегара. Це він в останню хвилину виплигнув на беріг.

Чому? Виявилось, перед цим один з кочегарів пішов з роботи й почав вимагати, щоб його везли на «Седов», бо ніби у нього є така неписана умова з капітаном «Седова» Вороніним. Але про цю умову ніхто не знав і йому відмовили. Тоді він почав проситись, щоб його знов узяли кочегаром. В цьому йому теж відмовили, бо напередодні, як він узяв гроші, машиніст знайшов його сонного біля паливні. За такий злочин взагалі треба було заборонити плавати на пароплавах.

Розсердившись, він довго лаявся, і почав агітувати команду не йти в цей рейс. Мовляв, небезпечно, харчі погані, а тепер і тут роботи чимало, і навіть у закордонний рейс піти можна. Йому вдалось заагітувати лише одного, а саме брата нашого днювального. Вчинок кочегара дорівнював дезертирству і взагалі був не дуже розумний. Він залишив на судні свої документи, зокрема мореходну книжку, — без документів його навряд чи приймуть де, а без мореходки в закордонний рейс, звичайно, не пустять.

Капітан і механік лаялись. Але зупинятись не можна було. Днювального перевели в кочегари. Команда лаялась, що залишилась без днявального. Треба було обирати чергових, прибирати кубрики і подавати обід.

До речі, старих моряків на пароплавах дуже мало. Команди комплектуються з напівкваліфікованих людей. Капітан і механіки стогнуть, але нічого не зроблять. Людей нема ніде, а каботажників тим більше.

Після «Лідіна» («Кораблі ідуть») і Пільняка («Заволоч'є») не хочеться писати про відплиття судна з Архангельська в полярне море. Зовнішня техніка їхніх нарисів бездоганна. Але буття визначає свідомість—у Пільняка штурмани радянського пароплаву звуться офіцерами, а відділя і все інше.

У Лідіна подано безперечно краще, ніж у Пільняка.

Пільняк писав свій твір під вражінням подорожі на експедиційному судні «Персей». «Персейці» чекали од нього цікавої книжки, а коли дочекались, лаялись. Можливо персейці надаремно обурюються цією книжкою, бо їх образила не метода використання матеріалу, а спосіб списування їх самих. Я особисто знайомий з Цірусом, Стратовичем Главпогодою, і на мою думку він (звук його, звичайно, не Саговським) нічого не програв од пільняківської передачі. Метеоролог Саговський людина симпатична, живе в Москві, щороку виїздить на експедиційному пароплаві спостерігати погоду в полярних морях. Але Пільняк створив повість, що незрозуміла пересічному читачеві і жодному читачеві не дає уявлення про справжні умови полярної плавби. В тому творі Арктика страшна і непереможна, наче то в добу Франк лінівської експедиції, коли в льодах протягом п'яти років загинуло 128 чоловіка і жодний не повернувся, а не в нашу добу, коли на допомогу італійцям з розбитого дирижабля «Італія» вилетіли десятки аеропланів, ішли в криги криголами і з 15 було врятовано 8 через 50 день. Тепер же велетні криголами розбивають п'ятиметрові криги.

Другий, розділ його повісти починається так: «На землі Франца Йосипа не живе, не може жити людина, і там нема людини».

На це ми можемо одповісти: «На землі Франца Йосипа жила і може жити людина, і там живуть люди, радянські люди».

Та я хотів не про те...

Чижевка. Контрольно-перепускний пункт для пароплавів, що виходять та входять у порт. Там тільки лікарський огляд і судно рушає в море.

Мудьюгський острів праворуч. Проходимо повз Бар. Капітан із старпомом стежать за курсом по вогнях створів. На острові чорні башта. Трохи далі в темряві ледве накреслюється пам'ятник жертвам інтервенції. Тут за англійської окупації був табір заарештованих більшовиків і місце розстрілів.

Приємно стояти на містку, озирати судно і чорний шлях у бінокль, стежити за вогнями й курсом, слухати морткі накази капітана і такі самі

відповіді штурвального, і здається, що ти вже турист, не молодняківець з Харкова, а сам штурман, досвідчений моряк. Ілюзії.

У каюті на півбаку галас. Там матроси влаштували полювання за пацюком і з криками та прокльонами штовхають через поріг каюти дрючками.

Море легесенько-легесенько плеще в борти. Віддаля вогник пловучого маяка та силвети двох пароплавів на виході в безбережжя.

Небо хмарне, з невеличкими блідо-сірими плямами. За островом червоніє обрій.

«Если море красно с вечера.

Моряку бояться нечего.

Если море красно по утру,

Моряку не понутру»...

— Метереологія у віршах,—каже старпом.

— Візьміть чверть румба ліворуч,—незрозуміло бурмоче капітан.—Ще на чверть румба.

Моряки пильно стежать у бінокль. Судно йде без лоцмана і тихою, обережною ходою пробирається через бар.

— Так, держи! Як Миколо Івановичу?

— По нижньому (на судні буває два компаси: нижній та верхній) сорек один з половиною.

— Гаразд,—бурмотить капітан.—Візьми вправо!

Матроси вже впіймали пацюка, і оточивши героя, що тримає його за хвіст, цілим колективом рушили до борту топити «вредного гада».

— Боцман!—це зверху.

— Кидай!—це низу.

— Боцман!

— Попливла сволоч.

Боцман з неохотою залишає цікаве видовище.

Спереду якість вогники. Незрозумілі вогники, бо їх мусить бути два, а насправді чотири, навіть п'ять. Не інакше, там стоїть землечерпалка.

— Тільки ж куди її обминають?

— Тут фарватер поглиблено, але вузько.

— Можемо на міліну наскочити.

— Дамо гудок.

Гуде, і звук зникає в темряві над водяною поверхнею.

Судно зупиняється, бо відповіді немає.

І знов гуде.

Настрій насторожений, у моряків обурення.

— Позакладало!

Знов гудок.

Чути відповідь і з'являється червоний ліхтар. Він показує, куди нам іти. Борт сунеться повз борт. На землечерпалці б'ють склянки.

— Гей, ви зе-мле-чер-пал-ка! Палка! Ліхтар тримайте!

— Що!?

Землечерпалка залишається позаду.

Смеркло...

Микола Іванович запалює бортові ліхтарі: з лівого борту—червоний з правого—зелений.

Перед нами Біле море. Завтра пройдемо полярне коло.

ІХ. НА СУХОДІЛ

На далекій Півночі прощалися два пароплави. Кожний матрос і кожний пасажир відчували урочистість моменту. Ті, що їхли на північ швидко писали листи й листівки, щоб передати їх на суходіл. Хто знає, чи повернуться вони цього року назад? В капітанській каюті «Седова» відбувались довгі наради начальника експедиції з його помічниками. На палубі «Сибірякова» розшукували останніх собак, що заховались там. З берега поприїздили вже всі, за винятком Войцехівського, що закінчував свою роботу з геодезичним вимірюванням. Там уже насипали астрономічний знак. Кінооператор бігав з палуби на палубу, з носа на корму і без жалю крутив ручку свого апарату.

Був погожий соняшний день. Туман зник і ніде жодної згадки про таку халепу. Сонце стояло невисоко над обрієм і море горіло на південний захід і одблискувало м'якими тонами небесно-зеленуватого кольору на північ. А Закс натискував пам'ять, але не міг пригадати, за яким номером числяться такі кольори за таблицею тамтого вченого, що кожному відтінкові кожного кольору дав номер.

Разом з нами повертались до Архангельська колоністи з Франца Йосипа, що прожили там минулий рік, двоє седовських кочегарів, художник і журналіст, Слесарев та Оля № 2. Останніх двох на «Седова» не прийняли. З цього приводу Слесарев був надзвичайно злий і говорив, що це інтригантство, обіцяв викрити у якихось злочинах весь склад експедиції, а в першу чергу зоолога, що не по правилу зняв шкуру з ведмежого вуха, та Самойловича, що не так, як слід шукав Нобіле у кригах.

Самого ж Слесарева обвинувачували у всіх смертних гріхах: що стріляє без потреби птиць і розлякує їх, не привіз якогось апарату і т. д.

Щождо Олі № 2, то її не прийняли, знайшовши якусь другорядну причину. Основною, очевидно було небажання капітана включати до складу своєї команди дівчину. Капітани далекої плавби взагалі цього не долюблюють.

І так, салютні гудки. Завирувала вода під кормом, і пароплави помалу виходять з гавані.

— Ідуть на рейд.

— Хо-о-о-роший рейд.

Море тремтить дрібною хвилею. На березі крижані ріки завмерли, наче отруєні снотворним порошком, а сонце сипле промінням, що блищить на кризі й на хвилях. Чайки летять отарою, розлітаються і одна по одній налітають на воду, ловлячи дрібну рибу в холодних, але, здається, запашних хвилях. Он, в далені над пароплавом закурив дим і потягся на захід, а на щоглах знялись прапорці. Він відповідає на наш салют. Пароплав пішов на Північ,

щоб обігнути мис Бажання, обійти Нову Землю і тоді на схід у невідомі води півночі Карського моря.

І коли глянеш на північ, де небо ховається за морем, нудьга стискує серце. Ото б туди, куди ще ніхто не ходив повз східні береги островів Франца Йосипа, ген аж до полюса. І здається, що це чисте море, осяяне море таке чарівне і простягнулось до самого полюса. Змінити б курс на 180'.

Але наші гості зимовники з острова Гукера цього не хочуть. Вони рахують дні й години, коли прийдемо до Архангельська. І хтось з них архангельчанин ставить приз—двадцять пляшок пива тому штурманові, на чий вахті прийдемо до Архангельська, коли це буде на один день раніш, ніж вираховували.

Коли з Архангельська маємо телеграму зайти до Хрестової губи, що на північному острові Нової Землі і взяти вантаж. Це значить, згубити майже цілий день. А може відтіля ще куди пошлють по становищах та островах? Архангельськ знайде роботу і на Новій Землі, і на Вайгачі, і на Колгуєві.

Зимовникам довелося помириться з можливістю потрапити до Архангельська не на день раніше, а на півтора тижні пізніше.

В каюті був маленький тапчанчик, завдовжки з метр. Цей тапчанчик було вкрито тонкою шкіряною подушкою. Ми цим тапчанчиком не користувались і його «заорендував» механік Муров. Доводилося лише дивуватись, як ця двометрова людина, колишній кіннотник, вмудрявся виспатись на цьому тапчанчику.

Колишній кіннотчик. Чи тільки кіннотчик? Він же колишній моряк, бо колись до імперіялістичної війни плавав по Середземному морю. Він же колишній шофер, колишній кіноартист, колишній боксер,—о, і він показував золотий зуб, вибив перший друг, чемпіон Ленінграду,—колишній студент інституту історії мистецтв, колишній інструктор фізкультури, колишній робітник якогось ленінградського заводу і...

— Колишній полярний дослідник.

Похмуро додає він.

— А тепер!

— Пасажира цього пароплаву.

Страшенно непосидюча натура, що знає СРСР од Баку до Криму і од Ленінграду до острова Гукера. Він страшенно любить сперечатися.

У нас в каюті кипіла дискусія. Муров атакував Закса в питаннях мистецтва. Закс—нігіліст, прихильник лівої фрази в образотворчій мистецтві, прекрасно вгадував, якому художникові належить обгортка кожної книжки, виданої ГИЗ'ом чи ЗИФ'ом,—на те він поліграфіст, але вгадати, що скаже Муров, він ніяк не міг. Муров озброївшись якимось підручником історії мистецтва сипав іменами старовинних та середньовічних майстрів, назвами картин, скульптур і пам'яток архітектури. Закс теж смакував ці дискусії. Досить було за столом назвати ім'я якогось художника чи письменника, як починалась перепалка.

— От мені Айвазовський до вподоби. Він море харашо малює,—каже третій штурман.

— Хто? Айвазовський? Це ж ремісник, а не мистець. Хіба його море щось варте?

Дискусія палає, могутніми водограями вилітають мальовничі терміни, оригінальні порівняння, парадоксальні метафори, що на них такі митці обидва дискусанти.

Слухачі беруться за боки.

— Не даремно ти колишній студент колишнього інституту! Кидає хтось Мурову.

Суперечка переходить на інститут, а потім перескакує на питання—яка вартість польоту Берда до північного полюса, потім на те, чи потрібні муровані шляхи і тягтитиметься дві години, поки кінець-кінцем Муров усіх не переговорить.

Тепер цілі дні граємо в доміно. Найкращі грачі це Микола Іванович та Володимирович. Цих два підчас гри проявляють зразки феноменальної пам'яті. Вони пам'ятають скільки очок у кого, хто коли чим пішов, чим побив. Доміно—гра легка й запальна, але тут можна мізками покрутити.

Шахи у нас користувались теж великою повагою. Але Закс чомусь не в силі був зрозуміти цю «непотрібну» гру, як презирливо він її атестував.

За те запалом кілька день увесь пароплав займався головоломками. Почалося із сірників. Сірників, задач і фокусів було десятків зо два.

Лише капітан не брав участі в наших розвагах. Але якось і він розійшовся.

— Ось вам задача: була вага,—знаєте, фунт, дві тарілки,—не було гир, але було чотири цеглини різної ваги. Всі чотири важили пуд. За допомогою цих чотирьох цеглин можна було зважити яку завгодно вагу, починаючи з фунта й кінчаючи пудом. Скільки важила кожна з цих цеглин? Ось розв'яжіть.

Протягом цілого дня кожен вільний од роботи сидів з олівцем над папером і вираховував без кінця.

Ось ми перед Хрестовою губою. Тієї ночі—коли можна назвати нічню ту частину дня, як сонце стоїть на півночі—я спав на дворі. На нижньому мостику брезенти, ліжники, кожух та пальто були матеріали для моєї берлоги.

Десь коло дванадцятої ночі, наш радист, ловлячи в етері звуки, піймав Ратау. За три тисячі кілометрів у просторах Баренцова моря гучномовець сичав:

— Говорить Ратау, говорять Ратау.

Лондон. 14 серпня. Англійська преса широко висвітлює маневри військово-повітряних сил Бретанії над містечком Крануель... заскрипіло у гучномовці... шшш... шшш... червону колонію. шшш... шшш... широкої воєнної пропаганди шшш... подають у газетах в такому вигляді, наче б то країна

справді перебуває в стані війни, причому симпатії преси, звичайно за тих, що атакують червону шшш...—і виразно вмішувалась якась інша станція. Було чути слова, що ось-ось вони стануть зрозумілі... Але ні, то фінляндська радіостанція передає якогось романса, щоб далі його заступив фокстрот.

Але ось крізь згуки фокстроту пробивається:

— Шшш... передав Семенюк. Харків Ратау, Харків Ратау.

Після того дві чи три години сну, і протираючи очі я побачив, як «Сибіряков» завертав до якоїсь бухти. Це була Хрестова губа. Море було надзвичайно спокійне. Хотілося спати, але й хотілось виїхати на беріг. Та перемогло перше бажання і сподіванка, що може постійно довше тут, та ще встигнем побувати в цій оселі.

Працювала лебідка, брали невеликий вантаж з невеликого промислового судна «Госторг». Забрали також кількох пасажирів новоземельських мисливців. Серед пасажирів було дві жінки. Їх помістили до трюма, де вже жила більшість зимовників Франца Йосипа та господарював Слесарев, здираючи шкури з птиць і набиваючи опудала.

Я знов заснув, не звертаючи уваги навіть на пацюка, що переляканий кастрюльником збіг на нижній мостик, і, проскочивши повз мене, сховався до канатного ящика.

Спалось добре і навіть трохи пригрівало сонце. Коли прокинувся, то Хрестова губа осталась позаду, пароплав чуть-чуть похитувався на хвилях, залишаючи за кормою виристий і запінений шлях, оддалявся од берегів Нової Землі, тримаючи курс зюд-вест.

Борис Петрович розповідав про нову перехоплену новину в етері. «Седов» сповіщав радіостанцію Йоканги, що він іде серед криг.

**

Говорили про Північ, про економічні ресурси арктичного краю та політичні передумови, що примушують дипломатів обмінюватися нотами з приводу прав на пустельні острови закрижанілого моря, уряди—посилати військові кораблі для захисту свого «престижу» за полярним колом, де лише з крижини на крижину пригають білі медведі, а на скелях маленьких островів лежать яйця чайок,—що притягають увагу вчених і моряків, та навіть примушують окремих ентузіастів розплачуватись життям.

— Минають часи, коли це була страшна, нікому невідома таємна область земної кулі. З моря, з повітря, по кризі, під кригою—за допомогою криголама, собак, літака, підводного човна—озброєна знанням, досвідом радіом, терміном, людиною, після 400 років безупинних штурмів нарешті бере колись неприступну фортецю.

— Розумієте, людство в процесі озброювання культурністю, в процесі завоювання все вищих щаблів техніки іде з півдня на північ, з місць освоєних, на місця дикі, де важкі, а то й неможливі умови життя за певного стану людської техніки.

Це розмови у нашій каюткомпанії.

— Історія довела це. На півдні зароджується людська культура, первісна людина півдня перша створює великий колектив. Великодержавність за наукою і технікою народжується на півдні й рушає на північ. Асирія і Єгипет, а далі Греція й Рим, їм на зміну центральна Європа і Бретанія. Цих доганяє Скандинавія. Тепер північна Сибір і Аляска. На черзі Гренландія, Свальбард, острови Франца Йосипа, Нова земля, Північна Земля, острови: Новосибірські, Де-Лонга, Врангеля, архіпелаг Пері, можливо серед цих відомих де-не-де (море Бофорта) ще кілька невеличких острівців. Коли протягом 350 років манрівники од Баренца до Амундсена були лише розвідувачами, то тепер людство шле туди свої роз'їзди. Наш час—це момент, коли на північ вирушає значний авангард великої армії. Закінчується артилерійна підготовка великої атаки. Ми належимо вже до цього авангарду. Вейпрехт, а потім Дженсон пропонували взяти полюс в облогу низкою наукових станцій і пунктів за полярним колом, щоб поволі все вужче стискувати цю обручку. Тепер цю ідею запроваджують в життя, і наша станція на Землі Франца Йосипа один з цих пунктів.

— Безперечно, СРСР для цього зробила найбільше. Гляньте на мапу Арктики: на землі Франца Йосипа, на острові Гукера начальником географів Іванов, тепер створюють метеорологічний пункт (чи поставили вже—не ручусь) на самій північній точці Нової Землі розі Бажання, на Північній Землі Георгій Ушаков з трьома товаришами, на Новосибірських островах художник Пінегін і на острові Врангеля Арефа мінеєв, що звети його американці «губернатором». Власне, це передбачали зробити протягом п'яти років, але ми зуміли виконати наукову полярну п'ятирічку протягом двох років.

— За кілька днів у Ленінграді відкривається пленум міжнародної комісії, в справі підготовки міжнародного полярного року. І ніхто з чужоземців не зможе похвалитись такими досягненнями, як наші арктики.

— Маємо майже половину Арктики в розпорядженні Радянського Союзу. Межі нашого сектору зафіксовано відповідною постановою радянського уряду. На мапі до полюса проведено дві лінії. Одна починається між островами Діоміда у Берінговій протоці, друга на стикові радянсько-фінського кордону з Баренцовим морем. Всі відкриті і ті, що будуть відкриті, землі та острови між цими лініями вважається за територію радянського Союзу.

На історичну арену виступає нове Середземне море з додатковою назвою: Арктичне. Коли не терміт, то щось інше мусить розв'язати проблему водного шляху через полярні моря. Можливо, що криголами з силою на 30-40, а може 100 тисяч механічних коней підтримані хемією, проведуть пароплавні каравани через полюс. Сотні мільйонів витрачається нині на побудову понад дредновтів, а чи не доцільніш було б хоча частину їх витратити на криголамну флоту. Нарешті, хто знає—проект Вількінса на підводному човні до полюса.—Це перша ластівка, можливо що за допомогою підводної флоту буде опановано полярний басейн.

— Для чого? Нащо? На пустельних долинах Хібіньський гір на Колському півострові,—а це ж Арктика, бо за полярним колом,—тут за один

рік з'явилось 13 тисяч населення, бо там добувають апатити, виросло нове місто Вуд'явор. Розпочали колонізацію Арктики. Геологи прокладають на Північ шлях гірничим інженерам. Тундри північного Сибіру можуть виготовити найменше 3-4 мільйони голів оленів. Ніякої тобі замороки, не треба сіна на зиму заготовляти. Цілий рік на пасовиську, лише треба пастухів, ветеринарних лікарів та мисливців, що знищать вовків, які до цього часу нищать оленів. Така кількість оленів дасть до п'яти мільйонів пудів м'яса; тоді можна буде одягнути всі руки Радянського Союзу в замшеві рукавиці. На острові Врангеля, на Новій Землі, пасовиська для оленів. Треба лише налагодити там це господарство. Треба вчитись у американців, що розплодили в Алясці оленя.

— Морські, повітряні, підводні шляхи мусять розв'язати проблему дешевого й швидкого транспорту для продуктів (поки сировини, а потім і фабрикати) з півночі. Нині починається колонізація Арктики. Арктика і Антарктика останні великі території для заселення на земній кулі. Індустрія вимагає робочих рук. Арктика дасть роботу сотням тисяч.

— Ви уявляєте собі, на Новій землі великі міста; великі порти Ігарка, Булун і Нижнє-Колимськ; копальні й заводи на Я-Малі, Таймирському півострові, вздовж Яни та Індигірки. Курортна місцевість для слабогрудих на землі Франца Йосипа, де ідеально чисте повітря. Безупинно йдуть пароплави і мчать самолёти вздовж берегів Північної Азії.

— Адже зараз тут іде підготовка до розв'язання великих проблем, що стануть перед соціалістичною державою в одній з ближчих п'ятирічок. Сьогодні лише накреслюються обриси того великого плану, що за який десяток років постане в грандіозних розмірах перед соціалістичною державою.

Такі точилися розмови, коли Берис Петрович зайшов до каюткампанії, щоб зачитати нову радіограму од «Седова»:

Льодолом «Седов». 15 серпня. Першого ж дня плавання в цілком необслідуваних морях льодолом «Седов» зробив географічне відкриття виключного значення: виявлено невідому землю, мабуть, великого розміру. Найближча до льодолому берегова смуга цієї нової землі лежить на $79^{\circ} 25'$ північної широти і $76^{\circ} 10'$ східної довжини.

«Седов», вимірюючи глибину, обережно наближається до невідомої землі. За кілька годин на неї пощастить висісти.

Відкриття цієї землі дає надзвичайно різкий в історії приклад наукового передбачення, честь якого належить радянському вченому Володимиру Юр'євичу Візе.

Земля Візе відкрив сьогодні «Седов». З борта криголаму видно, що вона далеко простягається на захід. Землю буде обслідувано і тоді з'ясується, чи є вона самотній острів, чи група кількох островів. Заздрощами засвітилися очі штурманів та полярників.

— Слава. Слава «Седову»!

— Цими днями він буде біля Землі Північної і п'ятирічку полярну буде виконано.

Хтось у кутку задумливо вимовив:

— Людина поспішає на північ.

* * *

Чи прийдемо сьогодні?

Зимовники хвилюються. Для них кожна хвилина наближення до Архангельська видається довша за день. Але сьогодні на вечір мабуть будемо там, коли допоможе сприятливо течія, що знеситиме «Сибірякова» до гирла Північної Двини.

Вечір м'який і теплий після гарчого дня напував землю, море і ріку, що в її гирло ми входили. Водяна поверхня в одному місці була абсолютно рівна, в другому—чуть-чуть ряба, далі темно-зелена, а ще далі—чорна. Ближчі берегові острови наче лягли на воду.

До міста ще миль 25. Вночі вузьким фарватером, що забитий пароплавами й плотами, йти небезпечно, але Федір Іванович ризикнув.

Ми посувались поволі повз тартаки й лісовози. Біля причалів і на якорях стояли нові шведи, англійці, голяндці, але траплялись і такі, яких «Сибіряков» залишив тут.

Розминулися з «Русановим». Два пароплави абсолютно схожі один на одного пройшли борт повз борт.

Сонце вже давно заховалось. На півдні небо хмурилось хмарами і раз за разом на ріку й береги падав одсвіт далеких блискавок. Над усім панувала тиша. Всі люди помиті, причесані, поголені, одягли кращий одяг.

На півбаку й нижньому мостіку стояли купками, припавши до планшерів та залізних Фальшбортів, і ждали, коли нарешті покажеться місто.

Якийсь чудний настрій охоплював зимовників.

Все ближче й ближче.

В темряві—огні Архангельська. Соломбал остався ззаду. «Сибіряков» підходив до пристані. В машину продзвенів наказ машинного телеграфу: тиха хода. Штурман і боцман стояли біля якорної лебідки.

Панувала тиша.

Окончен путь та-та-та-та-та-та.

Устала грудь та-та-та-та-та-та

И сердце хочет отдохнуть та-та-та.

Це Муров і Алексін.

— Ну? Приїхали Альоша!

РАДІОГРАМА:

Сьогодні «Сибіряков» увійшов до архангельського порту. Допоміжна експедиція закінчена. Привезено торішніх зимовників з островів Франца Йосипа. Приїхав фізик тов. Ремізов, що перший у цілому світі провадив досліди з ультра-фіолетовим промінням сонця в умовах Арктики.

Одержано подробиці відкриття нової землі Візе в Полярному морі.

ВАС. МУСКІН

ВИВЕРШИМО РЕКОНСТРУКЦІЮ ВИЩОЇ Й СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ*)

Від липневого й листопадового пленуму ЦК ВКП минув уже значний час, за який у цілій справі підготовки кадрів і зокрема в перебудові вищої й середньої школи відбулися значні зміни.

Що ми мали підчас липневого і листопадового пленуму ЦК ВКП?

Ми мали ножиці в багатьох основних питаннях, які настирливо диктували поставити проблему кадрів, як вирішальну. У нас був розрив між темпами соціалістичного будівництва, потребами соціалістичного будівництва і темпами готування кадрів. Нам потрібні були кадри з високою технічною кваліфікацією і політичною озброєністю. Достатньої кількості таких кадрів, які б цілком відповідали вимогам соціалістичної реконструкції народного господарства, не було. Нам потрібні були пролетарські робітничі кадри. В той час шахтинська справа показала, що серед нашої технічної інтелігенції посідає ще велике місце прошарок ворожої справі пролетаріату частини фахової інтелігенції.

В умовах роботи на Україні ми мусіли мати національні пролетарські кадри фахівців. Але мали ми серед українських кадрів значну частину фахівців буржуазних, ворожих нам. Справа СБУ це цілком ясно довела.

Нам треба було мати таку мережу ВИШ'ів, таку організацію навчального процесу, яка цілком відповідала б завданням соціалістичної підготовки кадрів. А мали ми стару школу, виховану на старих засадах, в якій був розрив між теорією і практикою, що її Ленін визначив, як найогиднішу рису старого суспільства. Мали ми таку систему викладання, коли в процесі учоби був розрив між професором-викладачем і студентством. Був неправдивий універсализм, «політехнікуми», не було спеціалізації ВИШ'ів. Нарешті відсоток випуску фахівців, темп підготовки їх не відповідав швидким темпам розвитку нашого господарства.

Ось у цих основних факторах у нас були ножиці, розрив між тим, що потрібно було для нас, і між тим, що було. І ці основні фактори, а зокрема два—завдання прискорити темпи соціалістичного будівництва і класовий склад самих кадрів—настирливо висували поставити їх проблему, як вирішальну. Відомо вам, що партія засукавши рукава заходила навколо розв'язання, цієї проблеми, двічі ставлячи її на пленумах ЦК ВКП(б).

Висуваючи цю проблему, як вирішальну, партія, а за її проводом і комсомол, боролися й перемогли позиції правих. Як відомо, праві виступали проти темпів підготовки кадрів, що їх висувала партія. Ця концепція правих щодо справи підготовки кадрів, цілком виникала з загальної їх концепції щодо темпів господарчого будівництва. Вони вважали, що не треба прискорювати темпи індустріалізації, коли це так, то виходить, що неправильна й політика партії, яка висувала проблему підготовки кадрів, як основну. Праві недооцінювали питання спеціалізації ВУЗ'ів, передачі їх відповідним господарським установам тощо.

*) Доповідь на 1-й Всеукраїнській вишівській нараді АКСМУ

Відомо також, що були «ліві» елементи, які вважали, що коли реконструюється школа, то треба одразу ж набагато років забігти наперед. Раз у нас провадиться спеціалізація, то давайте спеціалізувати без ніяких застережень. Коли в нас, прикладом, є сільсько-господарські ВИШ'і і там є більш-менш широкі фахи, то давайте негайно утворимо ВИШ'і, які готували б, прикладом, окремо агрономів-горохв'ярів, агрономів-петрушкарів, агрономів-цибулярів за принципом — диференціювати й спеціалізувати до кінця. Та, проте, ні викладачів, ні приміщень, ні інших передумов для проведення такої спеціалізації ми не мали і ще не маємо.

Партія і керований нею комсомол розбили праві настановлення, як основну небезпеку в справі підготовки кадрів. Партія дала відсіч і окремим «лівацьким» елементам.

І вже насьогодні ми маємо великі успіхи щодо цілої справи підготовки вищих та середніх кадрів. Збільшилася сама учбова мережа. Коли 1928-29 р. ми мали 24 ВИШ'і, що охоплювали 49.400 чоловіка, то 1930-31 р. ми маємо 164 ВИШ'і, що підготовляють 87.000 нових студентів. Про такі успіхи Україна до революції не могла навіть мріяти. Ми маємо тепер таку мережу технікумів, коли в нас підготовлятимуться цього року 88.000, в наступного 227.000 техніків. Поступово ми прямуємо до встановлення співвідношення між інженерами й техніками, як 2 : 3.

Значно поліпшився соціальний і національний склад нашої школи, в наслідок послідовної лінії на пролетаризацію її всієї дотеперішньої роботи в цьому напрямку, лінії на підготовку національних кадрів з забезпеченням інтересів нацменшостей. В останній набір до індустріальних ВИШ'ів взято 83% робітників. Пересічний відсоток робітників в індустріальних ВИШ'ах становить близько 70%. До педагогічних ВИШ'ів прийнято 46% робітників і наймитів, пересічний відсоток яких становить досить поважну цифру, а саме—близько 30%.

Це значить, що нинішні ВИШ'і й технікуми зовсім не схожі на ВИШ'і й технікуми 1922-23 р. Тепер пролетаріят завоював гегемонію в вищій школі. Це велетенський успіх, що з'явився наслідком, повторюю, всієї попередньої роботи щодо пролетаризації вищих кадрів.

Значно поліпшився національний склад. Коли року 1924 в ВИШ'ах було 30,5% українців, то в минулому році було вже 55,9, а тепер цей відсоток ще збільшився. Середні школи мали минулого року 56,9% українців, а зараз—66%.

Але найголовніше, що визначив листопадовий пленум ЦК ВКП(б), і в чому полягає основна реформа вищої освіти — пройшов уже перший етап ломки вищої та середньої школи. Все більше активізуються методи навчання. Щодалі більше стираються межі між професурою і студентством. коли проведено розгалуження на фахи, хоч хиб тут більше, ніж треба. Я міг би навести факти, коли в нас така спеціалізація провадиться в районах, що там, де буряківництво є основа господарства, засновують технікум кролівництва. Це безглуздя! І такого економічного районування треба якнайскоріше позбутись. Ми добились зараз зменшення часу навчання, визначеного від партії — три роки для школи вузької спеціалізації і чотири роки для поширеної. Серйозно поставлено питання поєднання школи з виробництвом, організації виробничого навчання. Профшколи цього року перетворено на технікуми. І це не формальна зміна вивісок. Ні! Це неодмінна передумова щодо посилення темпів підготовки техніків, яких ще досі не вистачає для промисловости, і що їх кількість не відповідає вищезгаданим пропорції 2 : 3. Нарешті, ми почали більш-менш серйозно розв'язувати проблему наукових кадрів. В значній мірі поліпшено матеріальний добробут студентства.

Ось такі основні підсумки цілої справи підготовки кадрів і реконструкції вищої школи за ухвалою листопадового й липневого пленумів ЦК ВКП(б). Це велике завоювання партії, яке заперечувати ніхто не може.

Які ж маємо загально-політичні обставини зараз у країні, коли відкриваємо першу комсомольську Всеукраїнську ВИШ'івську нараду?

Зараз країна рад вступила в період соціалізму. Це визначив грудневий пленум ЦК ВКП(б) і тов. Сталін на XVI з'їзді партії.

Що це означає?

Це означає, що питання «хто кого» в нашій промисловості вже знято. Промисловість соціалізовано, вона в наших руках. Гуртовий випуск соціалістичного сектору індустрії становить уже близько 100%. На селі в основних зернових районах колективізовано вже 50% господарств і 25% в цілому Союзу РСР. А вже цього року, як показали темпи колективізації, ми матимемо 50% для СРСР і 80% для основних зернових районів. Це означає, що ми напередодні того дня, коли знімимо питання «хто кого» і для сільського господарства на основі здійснення політики суцільної колективізації, і ліквідації на цій базі куркуля, як кляси.

Відбулися величезні соціальні зрушення в країні — дуже зросла робітнича кляса через поширення в сільському господарстві трактора, комбайна, працю через соціалістичне змагання й ударництво. На селі зростає робітнича кляса через поширення в сільському господарстві трактора, комбайна, складних с.-г. машин. Наша змичка з селом набула виробничого характеру. Загальне навчання й політехнізація заклали підвалини виховання нової людини, коли стиратимуться протиріччя між інтелектуальною і фізичною працею.

А що це становить для нас, для справи кадрів, для справи ВИШ'ів?

Це визначає, поперше, що ми маємо тепер найсприятливіші обставини для закінчення справи соціалістичного будівництва нашої країни, отже й для справи успішної підготовки кадрів. І подруге. Ми вступили в період соціалізму, але соціалістичного суспільства ще не збудовано. Це означає, що ми мусимо форсувати соціалістичний наступ цілим фронтом, а це неодмінно спричиниться до посилення ворожого опору. І це зрозуміло. Для них настала осінь, для нас — весна. І давно відомо, що осінні мухи надзвичайно болюче кусаються. Кляса, яку ми знищуємо, не проситиме нас, щоб її помилювали. Вона виступає проти нас зі зброєю, до арсеналу якої входить все, починаючи з обріза й кінчаючи філософією.

Всі ці обставини ще гостріше підкреслюють актуальність проблеми кадрів і на майбутнє.

У недавній своїй промові тов. Сталін сказав:

«Більшовики мусять опанувати техніку. Час більшовикам самим стати спеціалістами. Техніка в період реконструкції розв'язує все».

Ми повинні поставити собі завдання не передовіряти знань техніки нашим ворогам, а самим опанувати її. Це гасло, що його подав тов. Сталін, вождь нашої партії, повинно піднести активність мільйонів робітників і селян, а в першу чергу ленінського комсомолу.

Тепер ми маємо новий етап у клясовій боротьбі. Слід нагадати чотири основні події, які мали місце за останній рік — справа СВУ на Україні, справа «Промпартії», справа кондратьєвців, справа меншовиків та інші шкідництва, які ми маємо, нажаль, майже по всіх основних галузях нашого господарства. Шкідник Ларічев показував таке:

«Промпартія, що об'єднувала організації «інженерно-технічного центру» природньо, спиралась в першу чергу на контрреволюційно настроєну ча-

стину старого інженерства. Оскільки значна частина робітників, спеціалістів посідала в цілій низці установ, господарчих органах і інших організаціях низку відповідальних і керівних посад, то, природньо, вони вже являли з себе міцну силу, на яку можна було спиратись в напрямку проведення основних настановлень і основних директив ЦК промпартії.

Хитрий плян! Промпартія всюди поставила своїх людей і користуючись з технічної неписьменности окремих товаришів, яким партія довіряла керівництво нашими підприємствами, організовувала шкідництво.

Ми маємо шкідництво також і на фронті науки. Журнал «Більшовик» за останні часи наводить деякі приклади, як хитро боряться з нами наші вороги.

Так, «учені» іхтеологи, як наприклад Назаровський, «доводять», що природні закони розплідження риби є такі, що ніяк не можна виконати п'ятирічку рибальства, і тут же дають вказівки про місценодження окремих відмін риби, перекручені так, щоб, керуючись ними, радянське рибальство дійсно мало зменшені улови» («Більшовик»).

Бачите, товариші, до чого вони взялись?—До справи рибальства! Освічені мошеники доводять нам, що риба не може плодитись такими темпами, як треба, і що жодного соціалістичного змагання тут не може бути, а ми з вами, бачте, повинні стати навколушки перед високоосвіченими професорами, повірити їм і зібрати нашу п'ятирічку рибальства.

Навіть у такому «безневинному» журналі, як «Охорона природи», Н. Подяньпольський пише:

«Суцільна оранка великих масивів, що має місце в наших радгоспах-велетнях і великих колгоспах, може загибельно відбитись на цих же господарствах», тому що «загинуть сови, які містяться по кублах старих негідних дерев (що іноді одиноко стоять в полях)—і їдять мишей.

Бачте, політика суцільної колективізації невірна, бо.. партія недобачала проблеми сов, які їдять мишей.

Отже, спираючись на вельми вчені викладки цього професора, треба негайно відкласти суцільну колективізацію на користь всіх одиноких дерев з совами.

Далі, якийсь громадянин Мігтельман, один з представників шкідництва в наших статистичних установах, прихильник так званої центрографічної методи, в своїх висновках дійшов того, що, на його думку, «центр розміщення свиней більш знаходиться за захід від центра населення, а овець—більш до півдня».

А звідси треба робити висновок, мабуть, що в нас зараз неправильне економічне районування тощо.

На базі успіхів соціалістичного будівництва посилилась клясова диференціація наших наукових сил. Відомий марксист-учений, забитий білогвардійцями тов. Воровський, поділяв нашу післяжовтневу інтелігенцію на три частини. Одна частина—що пішла за пролетаріатом віддано і безповоротно, друга частина—прикрилася маскою неутральности, третя частина—емігрувала, або залишилася серед так званої неутральної частини, щоб стати нашою внутрішньою еміграцією. Цю диференціацію мусів визнати шкідник Ларичев на процесі промпартії.

«Я не можу зробити точного підрахунку сил промпартії, зробити це було б надто важко, оскільки точний склад не був відомий. Але часто вживаючи термін «широкі кола інженерських мас», я мушу все ж зробити одну заяву—вживаючи цей термін, треба сказати, що далеко не всі інженерство, не тільки не все, але навіть далеко не всі старі інженери були в рядах промпартії. Тут—щодалі то більше, ЦК промпартії довелося переко-

натись у тому, що він переоцінював свій вплив на охоплення широких інженерно-технічних кіл».

Треба сказати, що останні події і останнє розташування класових сил показали, що середня, так звана, «неутральна» частина, все більше тане, яскраво виділяється серед неї частина гостро ворожа, що чинить опір пролетаріатові, і друга частина, яка рішуче переходить, або наближається до позицій пролетаріату.

Ми маємо надзвичайно цікаве становище на фронті соціального маскування цієї «неутральної» частини ворожої професури. Ще недавно вона могла дозволяти собі великі розкоші. Скажімо, в Київському сільсько-господарському інституті один професор, приймаючи іспити в студента, запитує його:

— Ви—комсомолец?

Той відповідає:

— Ні.

— А чого ж ви такий дурний?

Так. Цей професор міг ще недавно дозволити собі приємність тішити себе таким знущанням з комсомольців. Навряд чи знайдеться тепер якась людина, що так безглуздо й дико виступала б проти пролетаріату в вищій школі. Тепер ми маємо нове в соціальному маскуванні ворожої частини професури. Ця соціальна мімікрія полягає в тому, що вона ховається за маскою марксизму-ленінізму, пише наукові статті з величезними цитатами з «Капітала» і творів Леніна, але за плечима Маркса висуває і своє власне обличчя шкідника, щоб разом з цитатами з Маркса просунути й свою власну ворожу нам ідеологію.

Ми маємо таку форму соціальної мімікрії, коли за математичними викладками, за викладками статистичних таблиць, ворожа частина професури просуває свої шкідницькі висновки. В одному Харківському ВИШ'і професор заявив, що ось, мовляв, є у нас руда криворізька й руда уральська. Криворізька руда високоякісна, придатна для доменного процесу, а уральська—недоброякісна, і тому, бачте, не слід було б будувати Магнітогорська. Так прикриваючись науковістю, людина по-суті виступає проти п'ятирічки.

Спостерігаємо наступ ворога під прапором ідеалізму. Окремі групи професорів стають на шлях механістів, заявляючи, що нам діалектики немає потреби вивчати, це треба викладати її окремою дисципліною, не треба просякати діалектикою весь учбовий процес, бо, мовляв, всяка наука «сама собою діалектична». Вони хочуть переключити нашу увагу на так звану стихійну діалектичність «всякої науки», і цим по-суті бажають обезброїти пролетаріат на фронті науки.

Таким намаганням треба давати рішуче одкоша.

Звідси ставимо нові вимоги до професури, яка ще не стала одверто на наш бік. Наша нова вимога полягає в тому, що для нас мало простої «неутральності», лояльності серед професорів, нам треба вимагати від так званої неутральної частини професури активної боротьби за позиції пролетаріату на науковому фронті, щоб вона не просто «безбуржуазно» виховувала студентство, а щоб вона виховувала його в напрямку воєнничої матеріалістичної діалектики.

Мушу сказати, що таке глибоке коріння капіталізму на фронті науки й техніки маємо якраз через те, що цим фронтом до революції керувала тільки класа буржуазії, що цей фронт тільки в Жовтні одвоював пролетаріат. Сто раз правдиві слова Енгельса, який в листі до Бебеля писав:

«Техніки в певних умовах будуть нашими принципіальними ворогами, обдурюватимуть і продаватимуть нас, як тільки зможуть. Нам доведеться залякувати їх, проте вони все ж обдурюватимуть».

Так писав Енгельс 24 жовтня 1901 року і це пророкування його цілком стверджується зараз.

Які ж наші основні завдання в такій обстановці і за такого співвідношення класових сил в період соціалізму, в 3-му вирішальному році п'ятиріччя?

Треба мобілізувати всі сили комсомолу на допомогу партії, щоб докінчити реконструкцію вищої й середньої школи. Треба розглядати два етапи єдиного процесу цієї реконструкції. Перший етап попередній, коли в основному розподілювано ВИШ'і й технікуми поміж господарчими об'єднаннями, тільки почався процес наближення до виробництва до активізації методи навчання тощо. Першу роботу ми тут зробили. Отже, стоїмо зараз перед другим етапом реконструкції, треба боротися за завершення її, щоб основні ідеї втілити в саму глибину діяльності нашої вищої й середньої школи. Цей якісний бік реконструкції тепер виступає, як основний і вирішальний.

Політичний сенс вивершення реконструкції полягатиме в тому, щоб остаточно вибити класового ворога з ВИШ'у, вибити з тих шансів, у яких він засів. Треба (за Леніним) одбити бажання в багатьох ворожих нам людей використовувати ВИШ'івські катедри для контрреволюційної пропаганди й агітації, вибити всі реакційні настрої щодо реконструкції школи, вибити ворогів і реакціонерів зі всіх позицій. Вибити для того, щоб посилити наступ соціалістичної організації школи, всіх прогресивних елементів її, цілковито виконати ухвали ЦК ВКП, під прапором якості і під прапором темпів. *Якість і темпи вирішують зараз усе.*

Наше дальше завдання — продовжувати пролетаризацію ВИШ'ів.

По-новому VIII з'їзд комсомолу України ставить питання про роль робфаків і курсів, як форми підготовки робітників та наймитів до вищої й середньої школи. Коли минулого року, разом з робфаками, за які бився комсомол, скерований партією, у нас робітнича молодь готувалась через курси, що не давали достатньої підготовки, то тепер ми вважаємо, що ця потреба пройшла. Тепер треба взяти курс на те, щоб нових курсів не організувати, а боротись за організацію робочих факультетів геть при кожному інституті. По-новому ставиться роль робфака, комсомол це мусить зрозуміти й виступити активним борцем за організацію нової мережі робфаків при всіх інститутах, а також при великих виробництвах, радгоспах, МТС тощо.

Наше друге завдання — дати максимальну якість нових наборів. Маємо такий факт. У гірничому інституті м. Сталіно, в травні минулого року було взято 50% робітників, а в вересні — 82%. Що ж це? В Донбасі не було робітників у травні? Не було гірників в інших вугільних районах і залізорудних?

Звичайно — були, але не було належної уваги комсомольської організації ВИШ'ів, як немає її подекуди і в інших ВИШ'ах.

В київському сільсько-господарському інституті виключено з комсомолу, на останніх лише курсах, за приховання соціального стану (з загального числа виключених) близько 70%. Витрачали гроші, вчили. Спали в одному гуртожитку, товаришували пролетарі і ворожі нам люди. Це ганебний факт! Отже тут комсомольський осередок хорів на курячу сліпоту, не бачив ворога. В київському інституті народного господарства виключено з комсомолу за приховання соціального походження (з загального числа ви-

ключених) — 51%. У київському ІНО виключено за затаювання соціального походження — 45%. Це говорить про те, що завдання дальшої боротьби за пролетаризацію школи, ще зняти не можна.

Кожний комсомолец, секретар осередку, що присутній тут, приїхавши до себе, повинен проблему пролетаризації ВИШ'ів поставити у всій гостроті. Адже ж факт, що коли в гірничому інституті було таке становище з набором, то тут була практика неутраляности, неутручання ВИШ'івського осередку в справу набору, невикористання метод контрактації робітників на місцях. А це основне для забезпечення якості набору.

Нам треба дати гасло масам — *ударника до ВИШ'ів!* А в нас ще досі це гасло не стало основним при доборі кандидатур на навчання.

Безперечно, комсомол дає вищий школі найкращих своїх людей. Кращий актив, з великим робітничим стажем роботи пішов на навчання. Але, в нас, на жаль, ще є факти, коли комсомольців надсилають учитись за покуту». Якийсь робітник міському чи райкому, звинив щось недобре, і от його «відпускають» на навчання. Такою метою ми далеко, звичайно не поїдемо. Отже — за добір кращого активу, ударників, за висунення їх до вищої школи!

Треба раціоналізувати справу командировок до ВИШ'ів. При цьому треба боротися з фактами просякнення до ВИШ'ів ворожих людей. Приходить на завод ворожа нам людина, переодягається в робітничу блюзу, висиджує на заводі або в колгоспі покладений трирічний стаж і прямує за командировкою. Комсомольський осередок, знаючи його, командировок не дає. Він тоді звертається до профорганізації, а профорганізація вважає себе поза позиціями осередку комсомолу й командирє цього ж таки товариша.

Раціоналізувати справу командировок до ВИШ'у, сконцентрувати її, щоб учитись люди йшли дійсно лише з заводів і колгоспів, радгоспів — таке завдання.

Центральний Комітет Комсомолу вимагає від наших пролетарських організацій в жодній мірі не послаблюючи, а посилюючи увагу до закінчення пролетаризації індустріальних ВИШ'ів, посилити увагу до педагогічних і мистецьких. Якраз до цих ВИШ'ів пролазять ворожі нам елементи, а робітники подекуди вважають, що не робітнича справа бути педагогом. Цю демагогію, на жаль, подекуди навіть підтримує низове керівництво.

Робітнича кляса повинна опанувати цілий фронт підготовки кадрів. Ми мусимо дати кращих ударників-комсомольців, робітників, наймитів, колгоспників у всі ВИШ'і посиливши комплектування ВИШ'ів педагогічних, мистецьких, а також медичних.

Ви знаєте, що й серед лікарів теж були шкідницькі організації. Ми мали групи бактеріологів, які отруювали консерви, шкодили подекуди і в амбулаторіях. І тому завдання пролетаризувати медичні ВИШ'і — клясове завдання.

Центральне питання, яке повинно притягти увагу комсомолу — це справа виконання «промфінплану» ВИШ'у з якісними й кількісними показниками. Комсомольській вишівській організації ми доручили бути наглядачами цілого комсомолу, цілої робітничої кляси на ВИШ'івському фронті, а також і в виконанні свого ВИШ'івського промфінплану.

Основне гасло, з яким ми мусимо йти далі щодо виконання промфінплану ВИШ'ів — це *боротьба за якість*. Якої якості ми вимагаємо од фахівців?

Листопадовий пленум ЦК ВКП(б) так схарактеризував проблему якості:

«Ці кадри повинні мати досить глибокі спеціальні технічні й економічні знання, широкий громадсько-політичний світогляд та властивості, потрібні для організаторів виробничої активності широких мас трудящих».

Отже, глибокі спеціально-технічні знання, громадсько-політичний світогляд та властивості, потрібні для організаторів виробничої активності широких мас трудящих. Так ставить питання партія.

Давайте подивимось, як ми боремось за цю настанову. Партія говорила нам, що треба боротись за опанування найвищої, найпередової техніки: гасло — що цілком випливало з гасла наздогнати й випередити в техніко економічному відношенні передові капіталістичні країни.

А що маємо? Ми мусіли організувати лекції закордонної професури в наших ВИШ'ах. Ми мусіли перевірити підручники й організувати постачання студентства матеріалами, які концентрували б найвидатніші досягнення світової науки й техніки. Ми мусіли вивчити чужоземні мови, щоб безпосередньо читати закордонну науково-технічну літературу. Ми мусіли організувати широку практику закордонних командировок.

Але в нас на Україні ці ухвали майже зовсім не виконано. РСФРР має більше успіхів в цій справі. У нас майже не було лекцій закордонної професури, не видано ще підручників у такому розмірі і такої якості, як треба. Студенти кепсько вивчають чужоземні мови.

Як стоїть справа з закордонними командировками?

Треба було б викинути парадоксальне гасло, щоб прирівняти студента-випускника й аспіранта до футболіста. Коли б студент-випускник і аспірант мали права футболіста, вони б частіше були за кордоном. Футболісти наші щороку виїжджають за кордон, а студенти, теж, як і футболісти, працюють головою, а за кордон потрапляють мало. Отже, наше завдання — поставити цю справу раціонально й пляново.

Як стоїть справа з політичною якістю студентства?

Звичайно, основна переважна маса студентства — здорова, з пролетарською загартованістю й політично освічена. Але спостерігаємо прояви опортунізму або й одвертої ворожості в окремих ВИШ'ах. Прикладом, у київському кооперативному інституті студент Усов виступає з такою заявою:

«Єдина сила — це індивідуальні господарства, що з'являються хоршими хазайствами, колгоспи є організація випадкова і живуть лише тим, що держава держить їх під шкляним ковпаком, витрачаючи все, щоб допомогти їм».

Він вважає, що колективізація й колгоспні організації «випадкові». Треба було б зауважити цьому студентові, що єдине випадкове — це наявність мозку в його куркульській голові.

В київському кооперативному інституті викладач економполітики подав таку думку:

«Податок є один зі знарядь адміністративного впливу й боротьби з приватним капіталом. Ми боремось з ним адміністративними, а не економічними засобами».

Як бачите, і окремі викладачі перегукуються з правими опортуністами, і навіть більше того, — висловлюють одверто контрреволюційні думки.

Крім проявів правого опортунізму, цілком тотожним проявом його в партії і комсомолі в умовах ВИШ'у, є своєрідні прояви правого ухилу. Я вже казав про примиренство до соціальної засміченості. Далі, окремі комсомольці-студенти й професура виступають проти ударництва, покладаючись щодо його розвитку на самоплив. Вони виходять з такої концепції, що в інтелектуальній роботі не може бути ударництва. Коли робітник, мовляв, піднімає вантаж 5—10 пудів, це справа зрозуміла, а як це професор може бути ударником?

Ось такі настрої, що ведуть до нерозуміння своєрідності розвитку соціалістичного змагання в боротьбі за якість навчання, покладання на самоплив — є прояв опортунізму в ВИШ'ах.

Є окремі випадки, коли студенти по-примиренському ставляться до ворожих виступів реакційних професорів. І (це ганьба пролетареві) окремі ворожі люди в ВИШ'ах вважають таких студентів за «своїх людей». Більшої ганьби для пролетарського студента не може бути. Таке примиренство до ворожих ідей, відсутність активної ідеологічної боротьби проти них, під маскою невтручання в наукові справи, обивательське небажання посваритись, характеризує третю рису своєрідних проявів опортунізму в ВИШ'ах.

Маємо діяцтво, як своєрідний прояв опортунізму. Ще Кузьма Прутков сказав, що «специалист подобен человеку с флюсом — полнота его всегда односторонняя».

І ось багато фахівців гадає, що їм досить бути тільки фахівцями, щоб виконати завдання, покладені на них партією. Деякі з них гадають так: — Я буду добрим фахівцем, добре економічно озброєний, а ви, партія, мною керуете. — В самій цій постановці питання є вже розподіл на «ви» і «ми». Я, мовляв, собі фахівець, а комуністи — мої політичні керівники взагалі. А тов. Сталін, його устами партія, сказали, що більшовики самі мусять опанувати техніку. Не окремо — технік і окремо — більшовик, а *більшовик-технік*. Ці люди не розуміють того, що коли царська бюрократична влада утискала таланти, що наростали з народу, з робітничої класи, то тепер ми маємо лад соціалістичний, лад творчості широких трудящих мас. І те, що раніш розподілялось на чиновників і виконавців, мусить замінитись ладом, де кожна працездатна людина зможе виявити політичну ініціативу для кращого застосування своїх спеціальних знань. Блискучий приклад тому — пропозиція комсомольця-інженера Карташова про організацію безперервного зарубу в шахті. По-новому ставиться питання про якість фахівців. У нас немає конкуренції в нашій країні, яка за умов капіталізму штовхає до технічного прогресу. У нас є соціалістичне змагання, і як рушійна сила, штовхає до виявлення технічної ініціативи, до висунування нових технічних ідей. А для цього нам треба викувати відданих справі соціалізму більшовиків-техніків, а не просто чесних діячів.

Які ж настрої спостерігаємо подекуди у наших студентів?

Є лист комсомольця-студента Семенка.

«... Не можна обняти необ'ятне. Не можна гнатись за двома зайцями. Ти можеш не впіймати жодного. Я маю палке стремління стати інженером і на фронті технічної реконструкції допомогти партії і революції. Нащо ви нав'язуєте мені громадсько-політичну роботу, що відбере багато часу і не дасть користі? Сполучити успішне навчання з громадсько-політичною роботою не можливо. Або-або. Я обрав перше і гадаю, що правда на моєму боці».

Вам відомо, що правда не на боці цього товариша, і за такі настрої ми будемо бити. Я маю лист студента Морозова з Риківського р-ну. В цьому листі він пише, що його бажання набути естетичних насолод, закинути весь колектив студентів і стати найодвертішим свідомим егоїстом.

Отже, маємо на цьому прикладі наслідки діяцького виховання, коли людина вважає, що їй не тільки можна, а й треба порвати зв'язок з робочою класою, порвати з партією, комсомолом, стати фахівцем, одержувати велику спецставку — і більше нічого. Цей Морозов пише, що він викреслює себе з будівників нового суспільства. Жалкувати за цим конкретним чоловіком ми не будемо, але це яскраво доводить, куди можна докотитись, коли піти за правими елементами в комсомолі і стати на їх спосіб виховувати студентство.

Спостерігаємо анекдотичну політичну неписьменність серед окремих студентів. Ось один товариш, на запитання, що таке діляцтво, відповідає:—Похоже на ті слова, після яких не слід сподіватись діла (сміх).

Тов. Косарів на VI Всесоюзній конференції дав чітку характеристику діляцтва. Він сказав, що це є один з проявів правого опортунізму. Так, правда, то є прояв правого опортунізму, коли людина відкараскується від перспектив розвитку соціалістичного суспільства, і як блошиця заривається в ліжнич діляцтва, вважаючи, що в цьому є весь сенс життя. Проти цього ми будемо виступати й боротись.

Будемо боротись і з вульгаризацією визначення ділоцтва.

А ось другий студент на запитання—що таке зернова проблема, каже що зернова проблема полягає в «очищенні зерна для кращого врожаю». Такі товариші своєю неписьменністю перешкоджають нашій боротьбі з діляцтвом.

ВИШ'івська нарада мусить ще раз поговорити про те, чого ми вимагаємо від комсомольця, а також від позапартійного студентства—повної відданості справі навчання і всім завданням, що їх на студентство поклала партія, тобто вимагаємо повного комплексу якості студента, щоб з цього комплексу нічого не можна було вирвати.

Товариші, ми маємо ще прояви опортунізму, які полягають у негативному ставленні до реконструкції наших учбових зкладів. Деякі професори подавали таку думку, що загалом реконструкція ВИШ'ів не потрібна, що зв'язок з виробництвом нічого студентству не дає, і що активізація навчання—теж зайва.

В чому ж полягає шлях правильного комуністичного, більшовицького виховання студентства?

Треба пам'ятати слова Леніна, що політичне виховання полягає не лише в книжковому навчанні, а також і в безпосередній участі в класовій боротьбі. У нас є окремі товариші, які надто наївно розуміють завдання класової боротьби. Вони вважають, що класову боротьбу можна провадити лише наганами, або просто фізичною бійкою, тому вони кажуть, що виховання на класовій боротьбі не може правити за універсальну форму виховання. Ці товариші не розуміють, що класова боротьба починається від гармат, обрізів куркуля і закінчується найвитонченішими формами ворожої філософії. Щоб виступити проти такого витонченого ворожого опору, треба мати високу політичну письменність. Отже, формула виховання на класовій боротьбі, яка дасть загартованість і фізичну й моральну і високу письменність—є універсальна.

Ми тепер по-новому розуміємо вищу школу. Раніш ВИШ уявляли, як певний будинок з вивіскою, що ось, мовляв, тут міститься такий от інститут. Це розуміння одійшло в давнину. ВИШ це є організація, яка включає в собі єдиний процес і навчання в стінах ВИШ'у, і виробничого навчання на підприємствах. І коли комсомолець-студент в умовах роботи ВИШ'ів відірваний від всієї робітничої класи й живе в специфічному вишівському оточенні, то ми повинні сказати, що в вихованні студентства наголос треба зробити на зв'язку студентства з робітництвом і час перебування на заводі. Це частина цілого учбового процесу найбагатша силами, що спроможні забезпечити пролетарське виховання студентства. Сюди і наголос і увага.

Ще більше втягнути студентство в класову боротьбу пролетаріату, керованого партією у всіх її формах, по-ленінському загартовувати—наше неодмінне завдання в боротьбі за якість нового фахівця.

Треба рішуче взятись до раціоналізації всього учбового процесу ВИШ'у.

Коли справа якості навчання є основна, то й раціоналізація учбових процесів є також одне з основних наших завдань.

Що ми тут робимо?

Виробниче навчання в тому стані, в якому воно зараз є, не задовольняє вимог, які воно мусить задовольняти. Ми сміливо дивимось правді в очі, і треба одверто сказати, що виробниче навчання в такому стані, як воно зараз є—дуже погане. По багатьох ВИШ'ах є шкідлива тенденція, навіть ігнорувати виробниче навчання, вважаючи, що час перебування студентства на виробничій практиці взагалі треба викреслити з учбового часу.

Треба взятись за цю справу з енергією більшовиків. Треба боротись за раціоналізацію виробничого навчання і домагатись, щоб у нас були й програми виробничої роботи, і відповідні кадри керівників на підприємствах, щоб була до цього увага з боку заводських, партійних, професійних і комсомольських організацій. Вірніше сказати, тепер немає ще належної уваги до справи виробничого навчання, а подекуди спостерігається півневтральне ставлення з боку заводських організацій до цієї справи. В одному підприємстві НКПС, студентів, що приїздили туди, надсилали на розподіл діловодів. І ось коли такий «методист» розподілятиме студентство на виробничу практику, то цей студент навчиться лише завзято тримати перо за вухом, але не більше. Слід помітати, що в нас робота на виробництві для студента не є просто засіб заробити «деньгу», а що це є органічна частина учбового плану в ВИШ'ах.

Все це для нас не новина. Але запитаю вас—чи все зроблено для того, щоб воно не лишилось новиною і на практиці?

Ні, далеко не все. Коли б ми зробили все, що треба, ця проблема не стояла б перед нами так гостро, як стоїть сьогодні.

Нам треба домогтись активізації навчання по ВИШ'ах. Щодо активізації—ми маємо багато ворожих виступів з боку окремих реакціонерів так шарів професури, як і шарів студентства. Так, один професор київського с.-г. інституту заявив:

«Краще покинути викладати, ніж взятись до нової, так званої активної методи викладання».

А ледарі студенти, які не бажають працювати систематично й нічого-сенько не зрозуміли в справі реконструкції ВИШ'ів, теж виступали проти активних метод навчання, об'єктивно стаючи на позиції класового ворога. Раніш вони могли півроку бити байдики, а потім разом складати іспити. Тепер же їм доводиться працювати значно більше. Коли навчання ми поставимо так, як ми його собі визначили—кожний студент буде зубами брати фортецю науки і ніхто набутих знань у них не відбере.

Окремі товариші, неправильно зрозумівши методу навчання, протиставлять бригадира академгрупі, або їх разом—професорові. Вони ще досі сперечаються про те, чи мусить бригадир виконувати роль викладача, чи треба готуватись індивідуально вдома тощо. Треба розуміти діалектичну єдність праці кожного студента зокрема, цілої групи і професора-викладача. На базі соціалістичного змагання, правильно розвиваючи співробітництво студента з групою і викладачем, ми розв'яжемо остаточно питання переходу на активні методи навчання.

Справа програм і підручників. Наше завдання тут полягає в тому, щоб довести програму до студента, щоб кожний вишівський осередок обговорив її, висунув свою зустрічну, критикував хиби програм, допомагав партії боротися за здійснення цього величезного завдання. ЦК ВКП(б) ухвалив, щоб 1931 року ми вже почали навчання за новими програмами. Цю ухвалу партії не виконано. Маємо ворожі настрої реакційної професури до цієї

справи. Один студент говорить, що в машинобудівельному інституті програму з машинознавства професор «викладав» так, щоб студенти знали про свої дідівські машини й аж нічого про комбайн, трактор, тощо.

Ці учені іхтіозаври, які нагадують людей, що залишилися нам ще від весвітнього потоку, навчають нас плавати в новому ковчезі, коли ми давно пересіли на кораблі більшовицького наступу.

У Харківському інституті народного господарства шкідники пропагували те саме. Тов. Скрипник на пленумі ЦБ пролетстуду наводив приклади, коли шкідники професори так приймали дипломні роботи, що відкидали геть праці про колективні господарства і всіляко підтримували праці про господарства індивідуальні.

Ми мали за останній час всім відомий прорив у програмах для економічних ВИШ'ів, що засуджені від ЦК КП(б)У. Отже наше завдання—боротися за те, щоб наші програми були більшовицькі, щоб застосовувати в них нові досягнення науки й техніки, випекти з них розпеченим залізом опортуністичні ідейки, знищити рівнобіжність між окремими дисциплінами тощо.

Чому нам не обговорити сьогодні на нараді пропозиції, щоб кращі академічні групи студентів разом з комсомольцями й аспірантами і кращими професорами склали зустрічні програми й підручники? Треба було б застенографувати їх академічні роботи, обробити і скласти підручники, що вийшли з безпосередньої практики. Комсомол тут може відіграти на аби-яку роллю.

Наше завдання полягає в тому, щоб наситити весь учбовий процес методологією войовничого діалектичного матеріалізму. Я вже казав вам, що механісти зовсім усувають проблему вивчення філософії, кажучи, що це справа буржуазії. Тов. Деборін так розумів діалектичний матеріалізм, що ми притягаємо його зовні в усі наші процеси соціалістичного будівництва, начебто діалектичний матеріалізм не є універсальна методологія пізнання дійсності, яка базується на визнанні цієї дійсності, а не приходить зовні. «Зовні»—це означає ідеалістично тлумачити цю справу. Треба також боротися і проти покладання на стихійну діалектичність. Треба боротися за те, щоб діалектичний матеріалізм просякав весь учбовий процес, бо коли цього не домогтись, його буде просякнuto ворожими ідеалістичними, механістичними поглядами.

Окремі наукові робітники заявляли:

«Діалектика, як метода, є консервативна» (Маслов—Київськ. ІНО). «Я не маю часу займатися діалектичним матеріалізмом, я зайнятий... на науковій роботі».

Чи треба говорити, що ці «наукові робітники» далі господа-бога довоєнної якості не дійшли в своїх «суто наукових» і, звичайно, ідеалістичних дослідженнях? Боротись проти цих одверто ворожих виступів за методологією войовничого діалектичного матеріалізму—наше надзвичайно важливе й відповідальне завдання.

Ми боремося за промфінплян ВИШ'ів під прапором якості. Але як розуміти співвідношення якості й темпів?

Окремі товариші ладні протиставити якість темпам. Вони говорять так: щоб була якість—давайте зменшувати темпи, давайте до того ж звільнимо студентів геть від всяких громадських обов'язків. Звичайно, вони боролись за суто технічну якість фахівця.

Треба сказати, що не можна протиставляти якість і темпи. Тільки праві елементи можуть говорити, що темпи можна розвивати коштом якості. Нам треба мати й якість і темпи. Але темпи повинні вирости на базі

високої якості. Треба раціоналізувати учбовий процес, підвищити якість навчання і на цій основі збільшувати темпи. За рахунок раціоналізації учбового процесу, за рахунок мобілізації всіх внутрішніх ресурсів можна скорочувати темпи.

Так стоїть питання. Мусимо оголосити боротьбу на два фронти проти правих елементів, які боротьбу за якість провадять коштом темпів. Треба боротись і проти дрібнобуржуазної «революційности», що ми мовляв, «за рік» закінчимо інститут, в якому треба вчитися 4 роки. Це буде «боротьба» за темпи, безперечно коштом якості. Не треба організувати окремих груп студентів високо-розвинених, які зможуть на півроку раніше закінчити інститут. Нам треба, щоб ці передові елементи працювали разом з колективом і допомагали йому. От так стоїть питання—якість, і на базі якості—темпи.

Як ставиться питання про перевантаження громадською роботою? На початку нашої боротьби за ВИШ'і, треба прямо сказати, що більшість з комсомольців і студентських організацій переключали свою увагу на громадсько-політичну роботу. Багато комсомольців-активістів, які в той час вчилися, складали іспити за добру громадсько-політичну роботу. Був студент добрим секретарем осередку, або головою студентського комітету і «складав» на цій базі іспити з технології, машинознавства, літератури тощо.

Той період ми пройшли. Партія запровадила єдиноначальність у вищій школі і сказала, що треба розвантажити студентів від зайової непотрібної адміністративної роботи. Але, щоб не припуститись другої хибі, не треба загалом цуратись всякої громадської роботи... Тут є дві крайності. Перша—незавантажувати студента, боротись із зайвою засідательською метушнею. І друге—боротись проти вузького діляцтва, аполітичності.

В основному треба давати студентові таку громадську роботу, щоб вона вклячалася в учбовий процес. Участь у боротьбі за промфінплян заводу, за колективізацію—цілком можна й треба сполучити з учбою. Той, хто готується на інженера, мусить працювати в умовах напруженої боротьби за промфінплян. Наш ВИШ не інкубатор для курчат, не оранжерія для тепличних рослин, а кухня підготовки технічно-озброєних бійців для фронту клясової боротьби.

Треба раціоналізувати систему мобілізації студентства на ліквідацію окремих проривів в окремих ланках народного господарства. Студентство мусить допомагати ліквідації проривів. Але як у нас іноді мобілізують студентів? Візьмуть з курсу п'ять чоловіка й посилають. Вся група йде вперед, а ці п'ять чоловіка відстають. Посилати на прориви треба, ми будемо посилати, але треба раціоналізувати цю справу і знімати разом цілу академічну групу, щоб вона прогаяний для безпосереднього навчання місяць могла разом надолужити. Раціоналізувати треба цю справу.

Звичайно, щоб ліквідувати прорив, теж потрібна кваліфікація. Скажімо, коли послати студента медичного інституту до металургійного заводу, то він лише зможе прийти з термометром і зміряти температуру доменній печі. Не більш. Але, звичайно, цим справі не допоможеш.

* * *

Як ми ставимо зараз питання про далішні шляхи розвитку соціалістичного змагання?

Я казав уже про те, що ми зустрічали опір самій ідеї організації соціалістичного змагання в ВИШ'ах. На цьому вдруге зупинятися не буду. Ми мусимо по-комуністичному організувати працю студентів. Коли робітник працює на заводі—з нього вимагають кількості й якості роботи. У студента, який працює в ВИШ'і, ми мусимо вимагати такої ж виробничої дисципліни, свідомого комуністичного ставлення до праці.

Наше завдання щодо розвитку соціалістичного змагання визначається двома напрямками. Перше—треба посилити самий розмах змагання, охопити геть усе студентство, втягти до нього професуру й викладачів. Домогтися свідомої виробничої дисципліни й виробничої обстанови у ВИШ'ах. І друге—на цій основі боротися за якість, за раціоналізацію. Кожний ударник ВИШ'у повинен стати раціоналізатором, пляновиком.

Треба перестати вважати лише на кількість у змаганні. Більшовицький облік змагання полягає в самих показниках, у наслідках його.

Але не все гаразд у ВИШ'ах щодо соціалістичного змагання. Мені розповідали, що в медичному інституті в Харкові рік тому один студент 21 раз ходив до професора складати іспит, ніяк до нього не підготувавшись. Це ж безглуздя! Це нагадує мені старе гумористичне оповідання. Приходить студент до професора. Той запитав його:

«Що таке біном Ньютона?»

Студент відповідає:

«Ви мабуть сами не знаєте».

Мабуть, і цей студент радив професорові, замість того, щоб його питати, прочитати авторитетну літературу.

Давайте вирвемо з корінням такі елементи серед студентства з наших ВИШ'ах.

* * *

Перше й основне завдання в справі наукових кадрів—посилити темпи пролетаризації кадрів, висунути українські кадри, забезпечивши інтереси національних меншостей України. Зараз щодо цього в нас дуже погано. З цього треба й виходити. Вся аспірантура, що зараз працює, має працювати ще років 20-30 і більше.

Отже, ми зараз готуємо кадри на майбутнє. І коли зараз не пролетаризувати склад аспірантури, то на 20-30 років наперед ми не матимемо пролетарських наукових кадрів. Так з політичного боку стоїть питання про аспірантуру.

Отже, кожний осередок мусить висувати кадри аспірантів з кращих робітників, наймитів, зокрема українців, щоб в основному пролетаризувати й українізувати наукові кадри наприкінці п'ятирічки. Це—історичного значення завдання.

Треба назавжди покласти край неорганізованості в програмах роботи аспірантури. Таких програм навіть зараз і немає. Кожний учиться, як хоче, такий то професор—його патрон. По-науковому поставити справу підготовки наукових кадрів—таке гасло.

Нам треба розвивати теоретичну самокритику серед аспірантури. Що маємо зараз?

Певна частина аспірантури, має своєрідне запаморочення від успіхів. Написав, скажімо, аспірант наукову статтю до наукового журналу, і вважає, що перейшов Монблян науки. Далі можна виступати лише зі спогадами про славетне минуле. А уявіть собі, що буде тоді, коли він видасть першу книжку в ДВОУ?

Таке запаморочення від перших успіхів вимагає розвитку теоретичної самокритики. Треба кинути гасло розвитку творчої теоретичної самокритики в гущину нових молодих наукових робітників. І ми даємо друге гасло—наздогнати й випередити передову професуру. Під цим гаслом мусить відбуватись готування наукових кадрів.

Але треба поставити питання про ліквідацію одриву значної частини молодих наукових робітників від безпосередньої практики соціалістичного будівництва. Аджеж факт, що жоден аспірант не розробляв проблеми су-

хого затушування коксу, газифікації підземних вугільних шарів тощо, в той час, коли ці проблеми можуть розв'язати найважливіші завдання господарчого будівництва. Треба перестати досліджувати (за відомим фейлетоном) чому замерзають шибки—від холоду, чи від пониження температури. Треба переключитись на основні проблеми соціалістичного будівництва.

* * *

В національно-культурному будівництві ми мусимо боротися проти вулгаризації його політичного розуміння. Ми ще не позбулися розуміння національного питання й будівництва національної культури, як ходіння до українського театру, опери, тощо. Звичайно, все це речі приємні, але не в них же суть. Коли б ми стали на такий шлях, ми переключилися б на голе культурництво, з яким треба жорстко боротися. Національна політика партії полягає в тому, щоб слідом за знищенням політичної нерівності, знищити нерівність економічну й культурну.

Перше завдання комсомольців ВИШ'ів, кріпити самі ВИШ'ї, як одну з фортець фронту національно-культурного будівництва, яке в свою чергу є частина цілого соціалістичного наступу.

Тут мені можуть сказати—чудово. Ми учимось, отже «кріпимо». Раз в цьому полягає наше завдання щодо національно-культурного будівництва, то можна на цьому зупинитись. Але той, хто на цьому зупиниться, зробить половину справи, бо він забуває про національну форму тої культури, що її творить пролетаріят. Я кажу про невідкладне завдання в боротьбі за дальшу українізацію вищої й середньої школи. Тут, в українізації ВИШ'ів, підручників, програм наші успіхи порівнюючи з минулим—величезні, але ще не остаточні. Щоб домогтись остаточних успіхів, треба ще рішучіше боротись на два фронти: проти великодержавного шовінізму—основної небезпеки сьогодення, і проти місцевого націоналізму.

Під тиском буржуазних і дрібнобуржуазних сил спостерігаємо активізацію шовіністичного фронту в ВИЩ'ах. Професор Кононенко Харківського с.-г. інституту в зізнаннях показував:

«Ми не видели необходимости перехода к украинской культуре, когда есть всем понятная, старая русская культура. Мы доказывали, что это приведет к культурному регрессу, что сему это не нужно, что оно с большей охотой берет русскую книгу, что украинизацию ему навязывают. В дальнейшем, когда нам пришлось принять факт самостоятельной национальной политики советской власти, мы стремились объединяемому нами среду питать русской литературой, руссофильскими настроениями».

Чинovníк Наркомторгу СРСР надіслав до Одеського Інституту таку телеграму: «Через те, що ваш ВИЩ є виш Всесоюзного значення—придиратись до українізації».

Ми повинні дати разючого одкоша всім чинovníкам, всій ворожій нам професурі, яка відбиває прагнення великоросійської буржуазії, що втратила з часів Жовтня свої привілеї.

Спостерігаємо активізацію і національно-шовіністичного фронту. Згадуваний вже Усов подає таку думку з приводу СВУ:

«СВУ не контрреволюційна організація, а вельми поважна, що при всенародньому голосуванні дістала б найбільше голосів».

Який рожевий оптимізм у цього Усова. Він так оптимістично ставився до авторитету СВУ на Україні, як не ставилися до нього самі члени СВУ. Відомо всім, як голосувала радянська Україна в справі СВУ. Наслідком її голосування ізобразовано групу цих шкідників від всієї пролетарської громадськості.

Мусимо посилити нашу боротьбу з цими великодержавними й націоналістичними збоченнями й одверто ворожою агітацією в наших ВИШах.

Але щоб досягти вирішальних успіхів щодо національно-культурного будівництва, треба перемогти своєрідний нігілізм до цієї справи в певній частини студентства. Хіба немає такого розуміння національного питання з боку окремих студентів, що ми, мовляв, інтернаціоналісти, у нас запроваджено централізацію всього управління, отже навіть нам національна культура, вона ж перешкоджає соціалістичній реконструкції, треба утворити загально-інтернаціональну культуру в межах СРСР?

На перший погляд це занадто революційні фрази. Але коли глибше придивитись, то це виходить інтернаціоналізм, але з наданням переваги одній національній культурі—російській. Отже, інтернаціоналізм російською мовою. Проти такого нігілізму, за яким приховується великодержавний шовінізм, мусимо жорстко боротися.

Треба, щоб студенти добре знали національну політику партії. Треба домогтись того, щоб на базі цього вивчення студентство було не тільки споживачем, а й найактивнішим продуцентом нових культурних цінностей, пролетарських змістом, національних формою. І тут особливо-педагогічним і мистецьким ВИШах дано всі умови для цього.

**

Ви знаєте, що VIII з'їзд ЛКСМУ і IX-й з'їзд ВЛКСМ визнали, що комсомол повернувся лицем до господарського будівництва.

Як же треба оцінювати зараз стан вишівського комсомолу?

Вважаю, що не помилюся, коли скажу, що в цьому повороті вишівські організації не були в перших лавах. Вони були відсталою ланкою в загальному процесі повороту. Питання боротьби за реконструкцію вищої школи ще не стали в центрі їхньої уваги в такій мірі, як цього ми мусимо вимагати.

Відділяй й завдання вишівського комсомолу. Треба переключити всю увагу на другий етап реконструкції—на якісне завершення реформ вищої школи. Це основне, цим ми будемо вимірювати роботу вишівських організацій.

Треба піднести питому вагу комсомольського осередку в ВИШі. Ми мусимо вимагати того, щоб його роля, як першого помічника партії й ударного загону робітничої класи, збільшилась. А в багатьох ВИШах комсомольські осередки не мають належного впливу. Водночас окремі парторганізації недооцінюють ролі комсомолу в ВИШі.

Звертаю увагу на завдання роботи серед позапартійної частини студентства. Тут ми маємо окремі нездорові явища. В журналі «Червоне Студентство» позапартійний студент А. Савін пише:

«Я пробував сам наблизитися до партійців, хотів завести дружбу де з ким з них на курсі, але до мене ставились офіційно, розмовляли на академічні теми, або про театр, а від розмов на політичні теми ухилялись, уникали їх. Що, мовляв, говорити з позапартійним про труднощі партії тощо? Поперше, це йому не болить, він не зрозуміє, а подруге в порядку партдисципліни це не личить»...

«... За що й чому мене відштовхнули від себе партійці.

Чому вони так дивляться на позапартійного?

Дозвольте і мені запитати—чому і за що його відштовхнули комсомольці й партійці, чому вони так презирливо дивляться на позапартійного? Ленін учив нас, що руками самих комуністів комуністичного суспільства ми не збудуємо. Сила комуністичної партії в тому, що вона мобілізувала навколо себе мільйони, керує мільйонами, стоїть на чолі мільйонів. І в ВИШах роля партійного та комсомольського осередку полягає в тому, щоб активі-

зувати сотні тисяч позапартійних студентів, виховувати їх, як активних будівників соціалізму, пролетарів-фахівців.

Нам треба серйозно повернутись лицем до роботи в умовах двозмінності в ВИШ'ах, а разом з цим до охоплення студентства, що потрапляє підчас виробничого навчання на підприємства. До цього комсомольські осередки ще не приготувались. Часто-густо студенти, що потрапляють на виробництво, уникають з поля зору комсомольського осередку.

Скажу ще про те, що керівництво вищівськими організаціями з боку міськомів і райкомів вимагає значного поліпшення, щодо своєї якості.

Коротко про переростків. Ви знаєте, що подекуди проблема переростків хвилює окремих комсомольців-студентів. Один такий переросток написав вірша:

Укажи мне такую ячейку,
Я подобной нигде не встречал,
Где бы в прошлом—боец-переросток
Не отчаивался, не изнывал.
Я годами работал у домы.
На ячейкин зов—в момент!
А теперь я—отрезанный ломоть —
Я для партии—«прочий элемент».

Я був на диспуті з приводу переростків і бачив неправильне тлумачення цього питання. Одні товариші умовляли позапартійних переростків не впадати в розпач з того, що вони позапартійні. Виходить з їхніх слів, що позапартійним навіть краще бути, ніж партійцем—тим, мовляв, поправившись, навантажень буде менше.

Так умовляти переростків неправильно. Це міщанське тлумачення справи. В партію пролетаріату, що є авангард своєї класи, ми беремо кращих робітників-переростків. Студентів-наймитів-робітників у партію взяти можна. В безпораднішому стані перебувають переростки-службовці, і вони іноді вимагають, щоб їм зменшити вимогу до вступу в партію, щоб не вимагати рекомендації робітників від варстату тощо. Ми говоримо їм—той службовець переросток, який не має зв'язків з робітничою класою, у якого навіть немає знайомих робітників—членів партії, не може бути в партії тієї класи, з якою він не зв'язаний. Завоюй право бути в партії, активно працюй! Але ми не обдурюємо—партія зможе взяти тільки окремих, найвитриманіших, найкорисніших для неї, останні мусять організуватись навколо партії—в профспілках, в радянських організаціях тощо.

Про справу військовізації. Я не згадував про це, говорячи про загальне завдання ВИШ'у, але це не означає, можна послабити увагу комсомолу цієї справи. Кожен студент повинен пам'ятати, що він у майбутній війні виконуватиме ролю командира, і до цієї ролі мусить готуватися. Кожен студент мусить пам'ятати, що майбутня війна, крім кількості людей, вирішуватиметься також рівнем технічного озброєння. Отже, увага опануванню військової техніки.

Ми боремося зараз за реконструкцію вищої школи. Але найближче майбутнє її—виробництво-школа. Ми розуміємо виробництво-школу, як комбінат учбових закладів, органічно поєднаних між собою і з виробництвом, де дорослі робітники юнаки діти готуються стати кадрами для промисловості, на одриваючись від виробництва. Виробництво-школа радикально розв'язує проблему поєднання інтелектуальної й фізичної праці разом з громадською роботою. Тут виховуватиметься справжня соціалістична людина. В міру успіхів у школі робітник пересуватиметься й по кваліфікації.

Але перші виробництва-школи перебувають у занадто незавидному стані. Школа-завод ДЕЗ'у, Штерівська, а також шахта-ВТИШ у Сталіні ще далеко не задовольняють нашого розуміння виробництва-школи. З боку заводських організацій, як скажімо на шахті-ВТИШ'у, спостерігали безглузде ставлення до цієї справи, що має величезне і принципове й практичне значення. Треба зосередити сили комсомолу, щоб ці заводи-школи перетворити на дійсно зразкові установи.

**

Закінчуючи, я повинен сказати, що третій вирішальний рік п'ятирічки соціалістичного будівництва нашої країни повинен бути також за вирішальний і в справі вивершення реконструкції ВИШ'ів.

Кожний студент повинен пам'ятати, що він зараз, беручи участь у боротьбі пролетаріату за соціалістичне будівництво, повинен готуватися до ще важчої боротьби в майбутньому. Ленін писав:

«Перехід від капіталізму до комунізму є ціла історична доба. Поки вона не зкінчилась, у визискувачів неодмінно залишається надія на реставрацію, а ця надія перетворюється в спроби реставрації. І після першої серйозної поразки, скинуті визискувачі, які не чекали на своє скинення, не вірили в нього, не припускали і думки про нього, з десятикратною енергією і скаженою жагою, з ненавистю, що зросла в сто крат, кидаються в бій за повернення «раю», що, в них віднято, за їх родини, які жили так солодко, й які тепер «простонародна сволота» засуджує на розор і жебрацтво (або на «просту працю»). А за визискувачами-капіталістами тягнеться широка маса дрібної буржуазії, про яку десятки років історичного досвіду всіх країн свідчать, що вона хитається і коливається, сьогодні йде за пролетаріатом, завтра лякається труднощів перевороту, впадає в паніку від першої поразки, або півпоразки робітників, нервує, борсається, рюмсає, перебігає з табору в табір... як наші меншовики й есери». (Ленін, т. XV, стор. 467).

Дозвольте від імені ЦК Комсомолу України висловити надію, що пролетарське студентство активізуватиметься до великих класових штормів, не припустить повернення старого «раю» для всіх тих, кого скинула Жовтнева революція, що пролетарське студентство, під проводом більшовицької партії, зростатиме великими майстрами нашої великої доби.

**ЧЕРЕЗ НОВІ ФОРМИ КУЛЬТУРНОГО РУХУ—КУЛЬТ-
ЕСТАФЕТУ, КУЛЬТАВРАЛ—ДО УДАРНИХ ТЕМПІВ,
ДО НОВИХ ПЕРЕМОГ НА ФРОНТІ КУЛЬТУРНОЇ
РЕВОЛЮЦІЇ!**
